

Univerzitet u Sarajevu  
Filozofski fakultet  
Odsjek za orijentalnu filologiju

**Feminističko/ rodno čitanje romana *Gecenin Öteki Yüzü* Füruzan**  
**Završni magistarski rad**

Studentica:

Amina Šabanović

Mentorica:

prof. dr. Alena Čatović

Sarajevo, april, 2021. godina

## Sadržaj

---

1. Uvod.....	3
2. Kako je nastao feminizam?.....	5
3. Feminizam u Turskoj.....	8
4. Füzüzan – život i djelo.....	14
5. Kratak pregled zbirke pripovjedaka <i>Gecenin Öteki Yüzü</i> .....	17
6. Femističko/rodno čitanje <i>Gecenin Öteki Yüzü</i> .....	19
7. Žena i njen položaj u patrijarhalnom društvu .....	20
8. Razorena porodica, žena buntovnica i dijete željno roditeljske ljubavi.....	27
9. Životna perspektiva djece sa ulice.....	35
10. Žena koja je okrenula leđa porodici zbog ljubavi.....	39
11. Zaključak.....	45
12. Bibliografija.....	47
13. Prilog.....	49
12.1 Prijevod pripovijetke „Kanı Unutma“ (Ne zaboravi krv).....	49

## 1. Uvod

---

Historija ljudskog društva bilježi ozbiljna ograničenja kada je riječ o položaju žene i to još od vremena antičke Grčke, kada su nad njima u djetinjstvu vlast imali očevi, a nakon udaje njihovom imovinom su raspolagali muževi, pa do starog Rima, gdje je vladao patrijarhalni poredak, odnosno koncept koji se zasnivao na ulozi koju je imao *pater familias* - otac porodice. To je bio najstariji član porodice koji je imao apsolutnu moć odlučivanja, a koja se odnosila i na živote ostalih članova te porodice. Većina patrijarhata imala je i religijsku potporu, pa se naprimjer tako u kršćanskom učenju tvrdi da je „otac glava obitelji“.

Žene nisu bile prisutne u javnoj sferi., odnosno nisu smatrane sposobnim za obavljanje poslova koji su se odnosili na odlučivanje, politički angažman, javnu raspravu. Štaviše, žena je u rimskom pravu bila izjednačena s djecom i umno oboljelim osobama. Ona je do udaje bila podređena svome ocu, a u braku mužu. Muškarac je imao autoritet da ženu proda, muči, odbaci ili da je ubije.<sup>1</sup> Budući da su ideje koje oblikuju kulturu glede žene zapravo muški dizajn, slika žena koju poznajemo oblikovan je za to da služi njihovim potrebama. Te potrebe izvire iz straha od žena kao „drukčijih“, tj. „žensko“ je u odnosu na „muško“ „drugo“ ili stranac. (De Beauvoir, 1982).

Porijeklo feminizma se vezuje za francusku buržoasku revoluciju (1789-95), međutim feminizam se nije tada izrodio, nego je revolucija potaknula veoma snažan pokret, koji je tada došao do izražaja i širio se diljem Evrope. Ozbiljnije reforme u Osmanskom carstvu se dešavaju za vrijeme Tanzimata, a to je naziv za velike reforme koje imaju za cilj modernizirati tursko društvo, započele su za vrijeme sultana Selima III i Mahmuda II, a istinski se realiziraju tek krajem četvrtre decenije XIX stoljeća, kada se kulturno - politički, društveni i književni život okreće ka Zapadu, a posebno prema Francuskoj. Vrijeme tanzimatskih reformi iznjedrilo je veliki broj žena pisaca, kao što su Şair Nigar (1856-1918), koja je bila prva žena autorica drama u Osmanskom carstvu, a također i pjesnikinja čiji su stihovi doživjeli uspjeh zahvaljujući časopisu *Hanımlara Mahsus Gazete* (Novine za žene), koji je bio veoma značajan za promociju stvaralaštva žena. Također, potrebno je spomenuti i autoricu Fatmu Aliye, prvu tursku romansijerku s kraja XIX stoljeća. Početkom XX stoljeća dolazi do ubrzane modernizacije i okretanja ka Zapadu, a književnici se okupljaju oko časopisa *Servet-i Fünûn* i *Fecr-i Ati*. Ono što je zanimljivo jeste da su se pjesnici, koji su se okupljali oko spomenutih časopisa obrazovali na Zapadu i prihvatili tekovine moderne

---

<sup>1</sup> <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/446326/paterfamilias>

zapadne književnosti. Ono što karakterizira ovaj period jeste velika upotreba stranih riječi, u poeziji se napuštaju do tada ustaljene pjesničke forme iz osmanske divanske književnosti, a preuzima se sonet i slobodna rima. Sve više u fokus dolazi žena koja u literaturi zauzima potpuno ravnopravno mjesto sa muškarcem.

Osim brojnih spisateljica u Turskoj koje su kroz književnost nastojale probuditi svijest o značaju žene u društvu, potrebno je posebno spomenuti autoricu Füzuan, koja pripada generaciji pripovjedača sočrealizma. Naime pripovijetka „Gecenin Öteki Yüzü“ se u književnim krugovima nametnula kao samostalno djelo, o kome se govori kao romanu, te je po njoj čak snimljena i serija na TRT-u. Upravo iz tih razloga ova pripovijetka ima potencijal romana, te se u naslovu rada navodi kao roman, međutim dalje kroz analizu o tom djelu govorit ću kao o zbirci pripovjedaka što po svome žanru i jeste, premda se u književnoj kritici promatra samostalno, kao svojevrsan roman.

Iako se nije deklarirala kao feministica u svome djelu *Gecenin Öteki Yüzü*, ona je rodno osviještena te prikazuje različite probleme glavnih likova, koji proizilaze iz siromaštva, teškog života i utjecaja društva.

Spomenuto djelo autorice Füzuan naišlo je na pozitivnu recepciju u turskim književnim krugovima te se nametnulo kao nezaobilazno štivo turskog ženskog pisma. Stoga je i tema ovog magistarskog rada posvećena upravo rodnom čitanju djela *Gecenin Öteki Yüzü* savremene turske spisateljice Füzuan.

Primarna zadaća rada jeste da kroz zbirku pripovjedaka *Gecenin Öteki Yüzü* prikažem nezavidan položaj „običnog“ čovjeka, najčešće žene u patrijarhalnom turskom društvu i razne poteškoće kroz koje prolazi. Autorica je kroz pripovijetke „Kanı Unutma“, „Çocuk“, „Soklaklarından Gemilerin Geçtiği Kent“ i „Gecenin Öteki Yüzü“ problematizirala pitanje statusa žene u društvu, nasilja nad ženama, njene nemogućnosti izbora i opiranja tradicionalnim normama ponašanja, porodične odnose, odnose na relaciji majka – sin, majka – kćerka i žena – muž, te pitanje javnog/ privatnog prostora. Autorica nas kroz iskustvo glavnih likova u svojim pripovjetkama veoma detaljno uvodi u unutarnji svijet likova, njihovih misli i osjećanja. Specifičnost pisanja ove autorice se ogleda u tome što ona analizira dubine i labirinte ljudske duše, koje najčešće skrivaju ono neizrečeno. Osim toga možemo primijetiti u kolikoj je mjeri društvo kao takvo utjecalo na život, ponašanje i životne izbore likova u djelu. Ono što je zajedničko svima njima jeste to što su „obični“ ljudi, najčešće djeca i žene, koji su se prisiljeni nositi se okolnostima ispunjenim brojnim poteškoćama. Usljed tih

poteškoća, junaci u njenim pripovijetkama prihvataju svoju sudbinu kao takvu, ne bune se i kao da su svojom nemogućnošću izbora zauvijek ostaju pokoreni i prepušteni sudbini.

Od vremena Fatme Aliye, pa preko Halide Edip Adıvar, Peride Celal, Safiye Erol, Emine İşinsu, Erendiz Atasü, Buket Uzuner, Elif Şafak i Latife Tekin, kao i brojnih mladih spisateljica, problem žene turskom društvu postaje sve prisutniji.<sup>2</sup>

Uprkos tome što se čovječanstvo razvija, jedan od najdrevnijih temelja društvene kohezije – dominacija muškaraca nad ženama – često ostaje nepoljuljan. Polna razlika koja ženama dodjeljuje niže mjesto u vrednosnom smislu, i dalje služi kao objašnjenje zbog čega ženama nije mjesto u javnosti – u politici, zakonodavstvu, obrazovnim, kulturnim i vjerskim ustanovama. Žene su, kako se od pamtivjeka naučava, *po prirodi* slabiji pol, i tu prirodnu/božansku hijerarhiju ljudi ne mogu i *ne treba* da mjenjaju.<sup>3</sup>

## 2. Kako je nastao feminizam?

---

Potreba za istupanjem žene iz prostora privatnosti (dom i porodica) se prvi put pojavila u doba Francuske revolucije (1789–99); razdoblja revolucionarnih promjena kojima je srušen feudalni poredak i uspostavljeno građansko društvo i država, a koja predstavlja prijelomni događaj u povijesti Francuske i Europe, međutim u XVIII stoljeću smanjuje se utjecaj religije na svjetovnu sferu, prosvjetiteljstvo se razvija, štampana izdanja postaju dostupna svima, gradovi se šire, kapitalizam sve više napreduje i nezadovoljstvo naroda se sve više osjeća. Početkac feminističke teorije veže se za konac 18. stoljeća, odnosno uz objavljivanje knjige pod naslovom *Obrana prava žena*, autorice Mary Wollstonecraft.

*Protesti žena protiv nejednakosti u društvu javili su se još u davnom 16. stoljeću kada je Jane Anger 1589. napisala i objavila "Jane Anger, Her Protection For Women". Njen je tekst pisan u svrhu obrane ženskog roda, a Anger je bila prva ženska autorica koja je rad na spomenutu temu i objavila. Žene su u 16. stoljeću iznimno rijetko pisale*

---

<sup>2</sup> Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo 2013., str. 465.

<sup>3</sup> Adrijana Zaharijević, *NEKO JE REKAO FEMINIZAM? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd, Srbija, 2012, str. 387.

*i objavljivale, baš kao što je rijetko koja u pitanje dovodila superiornost muškarca u društvu.*<sup>4</sup>

Olimpija de Guž, francuska spisateljica i borac za ženska prava također je za vrijeme Francuske revolucije postala uključeniya u politiku, te je napisala čuveno djelo *Povelja o pravima žene i građanke (1792)*, u kojem insistira na političkim pravima žena koja će ih učiniti jednakim sa muškarcima.

Prema samoj strukturi pokreta, feminizam se ponekad dijeli na četiri vala, dok neke feministkinje uopće ne prihvataju podjelu feminizma prema „valovima“. Međutim feminizmu se najčešće pristupa podjelom na tri vala, te će se iz tog razloga prikloniti većini:

- **PRVI VAL (1800. – 1920.)** – Da bi žene bile građanke, odnosno da bi imale mogućnosti učešća u javnoj sferi, mogućnosti odlučivanja o njoj i njenog definisanja, one su morale biti prepoznate kao pravna lica. To pravo, međutim, nije pripadalo udatim ženama, tada najvećem broju žena širom svijeta. Stoga se priča o feminizmu u XIX stoljeću načelno vezuje za pitanja nezavisnosti, prava na rad, prava na posjedovanje svojine i prava na razvod.<sup>5</sup>

U Velikoj Britaniji je djelovalo nekoliko organizacija koje su se borile za pravo glasa. Umjerene i politički srodne liberalima bile su sifražistkinje (suffragists), predvođene Milisent Foset. Emelin Pankhrst, uz svoje tri kćeri, Sliviju, Adelu i Kristabel (Sylvia, Adela, Christabel Pankhurst), bila je idejni vođa organizacije koja je strateški pribjegavala nasilju i zastrašivanju (paljevini, uništavanju imovine, napadima na javne ličnosti, masovnim protestnim skupovima, remećenju javnog reda itd.). Daily Mail je ovoj skupini žena dao pogrdan naziv „sufragettes“. Ciljevi prvog vala koji su ostvareni su demokratizacija i masovno obrazovanje žena. Organizovana i politički angažovana borba sifražistkinja, označava kraj 19. vijeka i bez obzira na veliko protivljenje muškaraca i nekolicine žena, ništa se više nije moglo vratiti na staro. Međutim, pred samu pobjedu sifražistkinja dolazi Prvi svjetski rat i feminizam biva skinut sa liste prioriteta, a tada feministkinje biraju da li će ostati odane naciji ili će se boriti za globalni mir. Pošto je bilo očigledno da će rat potrajati, britanska vlada je pozvala žene da se late pluga, i one preuzimaju

---

<sup>4</sup> <https://www.libela.org/sa-stavom/8838-povijest-pokreta-feminizam-prvog-vala/>

<sup>5</sup> Adrijana Zaharijević, *NEKO JE REKAO FEMINIZAM? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd, Srbija, 2012, str.373.

obaveze koje su do tada pripadale muškarcu – one ulaze u fabrike i efikasno proizvode oružje, a u proljeće 1917. osniva se ženski britanski korpus koji će do kraja rata brojati oko 40 000 žena.

Neposredne posljedice rata – dramatični skok u broju razvoda brakova, neslućene promjene u doživljajima erotičnog, „moderni par“ koji zamenjuje tradicionalnu mnogočlanu porodicu, novi modni trendovi koji kod žena podrazumijevaju kratku kosu, pantalone, skidanje korseta itd. – sasvim su poremetile važeće standarde muško - ženskih odnosa.<sup>6</sup> Međutim, kada je rat okončan i kada je mnogim Evropljankama dodijeljeno pravo glasa, feminizam je polako počeo da iščezava sa javne scene.

- **DRUGI VAL (1960. – 1980.)** - Po završetku ratova, mnoge države su radile na „normalizaciji“ života, te su se fokusirale na to da se žena vrati u okruženje doma i porodice, sa ciljem rasta nataliteta. U prvoj polovici 20. stoljeća, feministice su se pritajile, a emancipacija se začela izvan feminizma. To bi možda i dalje stagniralo, da Simon de Bovoar 1949. godine nije objavila *Drugi spol*, u kojem je definisala uzrok podređenosti žena i načine na koje je podređenost jedne polovine čovječanstva opstajala kroz vijekove. Poznatom izjavom „Ženom se ne rađa, ženom se postaje“ Bovoar je ukazala na činjenicu da je ženski spol određen ne biološkom već društvenom definicijom, te da se shvaćanje sebe kao žene formira pod utjecajem okoline. Prema de Bovoar, žene su definirane kao „drugi spol“ od strane patrijarhata pripisivanjem lažne aure „misterije,“ a stereotipiziranje u društvu uvijek provodi dominantna grupa. Ona kritizira klasifikaciju prema kojoj je muškarac apsolutan i transcendentan, a žena nedovršena i osakaćena.

Srž feminizma šezdesetih i sedamdesetih godina XX vijeka – esencijalistička politika identiteta, zasnovana na pretpostavci da je za sve žene ovoga svijeta odlučujuće to što su žene, a da su odlike poput boje kože, klasnog statusa, sposobnosti tijela i duha, seksualne orijentacije, starosne dobi, dijela svijeta iz kojeg dolaze itd., sekundarne, pa čak i sasvim nebitne – zajednička je, uz neznatna odstupanja, svim njegovim vidovima.<sup>7</sup>

Početkom osamdesetih godina XX vijeka, javljaju se sve brojniji glasovi crnih feministkinja koji će doprinijeti temeljnoj promjeni kursa feminističkog pokreta.

---

<sup>6</sup> Ibid, 379. str.

<sup>7</sup> Ibid, 386. str.

Ideologija sestrinstva je toliko dovedena u pitanje tekstovima crnih feministkinja, da je ova kritika iznutra prijetila razaranjem svega stečenog i zaustavljanjem naizgled nezaustavljivog hoda feminističkog pokreta. Frazu *Sisterhood is global* (Sestrinstvo je globalno), crne feministkinje su najoštrije suočile s pitanjem: „Kada kaže sestrinstvo, na koje mi to sestre tačno mislimo?“<sup>8</sup>

Etiketiranja i gubitak teorijskog temelja (identitet Žene), potencijalno vodi beskonačnom umnožavanju feminizama, a sredinom osamdesetih godina u tome malo ko vidi vrlinu.<sup>9</sup>

- **TREĆI VAL FEMINIZMA** – Treći val feminizma nastaje osamdesetih i devedesetih godina kao reakcija na ono što su feministkinje osamdesetih godina smatrale nedostatkom drugoga vala. Riječ je prije svega o esencijalističkome pristupu ženi s kojom su se mogle identificirati većinom bjelkinje, heteroseksualne obrazovane žene pripadnice srednje klase. Iako se feminizam pozivao na univerzalnost, u takvome društvenom statusu, prije svega, nisu bile crne kao ni sve bijele žene. Prve su doživljavale rasnu diskriminaciju iz koje je proistekla izražena društvena stratifikacija. Sve bjelkinje, također, nisu bile obrazovane ni ekonomski situirane.<sup>10</sup>

Doprinos trećeg vala je u raskrinkavanju rodni uloga, razdvajajući rod i spol, potaknuvši na dublje promišljanje rodni i drugih društveni odnosa. Treći val feminizma kao polaznu tačku uzima raznovrsnost, te ne postoji samo jedan feminizam, niti on pripada samo Zapadu.

*Danas se ženske studije (gender studies/women's studies) definišu kao „multi/interdisciplinarni obrazovni program koji se bavi pitanjima roda, identiteta i razlika, diskriminacijom, borbom protiv nasilja, pravima manjina uopšte i ženskim ljudskim pravima posebno, odnosima moći i razvijanjem tolerancije za prava na razlike“ (Popović, Duhaček, 2009: 686).*

---

<sup>8</sup> Ibid, 392. str.

<sup>9</sup> Ibid, 379. str.

<sup>10</sup> Damirka Mihaljević, *FEMINIZAM – ŠTO JE OSTVARIO?*, Mostariensia, 20 (2016.) 1-2, str. 164.



### 3. Feminizam i književnost u Turskoj

---

Ono što karakteriše 19. stoljeće u turskoj književnosti i društvo uopće, jeste okretanje ka Zapadu, a koje prati postepeno uvođenje reformi. Tursko društvo ranije je bilo naklonjeno Istoku, te nije uvijek imalo razumijevanja za slobodno iskazivanje ličnih stavova koji su suviše moderni i radikalni, a naročito ukoliko su se ticali žena. Žena u turskom društvu je zbog duboko usađene islamske tradicije i kulture, te patrijalnih vrijednosti najprije posmatrana kroz svoju ulogu kćerke, sestre, majke i supruge. No zbog slabijeg obrazovanja žena u to vrijeme, kod njih nije postojala svijest za postojanjem nečega što je izvan njihovog poimanja stvarnosti. Zbog toga, prve spisateljice bile su žene koje su stasavale u bogatim i obrazovanim porodicama. Bez obzira na to, prvim spisateljicama je bilo jako teško steći razumijevanje okoline, naročito ukoliko su glasno i jasno iskazivale svoje mišljenje ili pak pisale o temama koje su bile „tabu“.

Upravo u vrijeme Tanzimata (1839 – 1876), odnosno velikih reformi kojima je bilo potrebno modernizovati tursko društvo, došlo je do pojave prvih žena spisateljica.

Promjene na kulturnom planu počinju davati svoje prave rezultate u 19. stoljeću, a od druge polovine 19. stoljeća pojavljuju se konkretni primjeri kako na književnom tako i na kulturnom i vojnom planu. U književnosti se promjene uočavaju posebno uvođenjem u osmansku književnost do tada nepoznatih vrsta: eseja, romana, priče, pisama, drame i opere.<sup>11</sup> Jedno od glavnih pitanja uključenih u tanzimatske reforme bio je pristup obrazovanju djevojčica i djevojaka. Godine 1858. osnovana je prva Srednja škola za djevojke. Ipak, obrazovanje je bilo usmjereno ponajviše na osnaživanje porodičnog života, sa ciljem da proizvede obrazovane majke i supruge.

Od 1895. – 1908. godine djelovao je časopis *Hanımlara Mahsus Gazete* (Časopis za žene), koji je igrao snažnu ulogu u promociji stvaralaštva žena. Još jedan časopis *Ženski svijet* (Kadımlar Dünyası) izlazio je od 1913. do 1921. i okupljao intelektualke koje su odlučno isključivale muške autore sve dok ženska prava nisu bila u potpunosti priznata pred zakonom. (Göle 199, 382) Autori kao što su Ahmet Mithat Efendi ističu značaj obrazovanja žena, naglašavajući da islam ženama svakako garantuje takva prava. Prva spisateljica u turskoj književnosti bila je Fatma Aliye (1862 – 1936) koja je 1892. godine je napisala svoj prvi roman *Muhadarat* (Korisne priče). Autorica u središte romana stavlja Fazilu, ženu koja se

---

<sup>11</sup> Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo 2013., str.334.

pokušava spasiti lošeg braka i pada u ropstvo. Napisala je još nekoliko romana u kojima je bila protiv ugovorenih brakova, te je govorila o ekonomskoj nezavisnosti žena, koje bi tako same mogle krojiti svoju sudbinu.

Raspadom Osmanskog Carstva nastaje Republika Turska koju je proglasio jedan od članova Mladoturskog pokreta Mustafa Kemal (Atatürk). On je sproveo niz reformi, te Tursku učinio modernom, sekularnom i evropski orijentiranom državom. 1924. ukinuo je Osmansko carstvo i halifat. Ukinuo je i šerijatski zakon, a 1925. provedena je odjevna reforma kojom je zabranjen fes<sup>12</sup>, te veo za žene, a uvedeno je skupno obrazovanje za oba spola. Godine 1926. islamski kalendar zamijenjen je gregorijanskim, a uveden je i metrički sustav. Ono što je jako važno jeste da je 1934. uveo pravo glasa ženama.

Prva značajna spisateljica ranog republikanskog perioda turske književnosti, Halide Edip Adivar, ujedno je i prva evropski orijentirana i školovana književnica. Osim toga, bila je univerzitetska profesorica i političarka, te je predvodila i pokret za emancipaciju žena u Turskoj. Bila je veoma aktivna u ženskim pokretima, a 1908. godine je osnovala „Društvo za uzdizanje žena“, s ciljem poboljšanja obrazovnog sistema za turske žene i unapređivanja njihovih odnosa sa evropskim ženama. Također je pomagala ženama koje su nakon rata ostale prepuštene same sebi. Junakinje njenih djela su snažne žene, sposobne da odbrane svoje moralne vrijednosti, te u svom karakteru objedinjuju osobine i zapadne i turske žene. Njeno najpoznatije djelo je *Sinekli bakkal* (Rabija), a posvećeno je junakinji koja je oličenje turske narodne žene, čvrsto vezane za svoj kraj, moral i vjeru.

Među spisateljicama republikanskog perioda treba spomenuti i Peride Celal, čije se stvaralaštvo može podijeliti u dvije faze. U prvoj fazi je pisala djela sa naglašenim sentimentalizmom, u kojima je nastojala privući pažnju publike, a u drugoj fazi osvrnula se na korumpiranost i izopačenost turske buržoazije. Posebnu pažnju je usmjerila analizi odnosa između muškarca i žene, reflektirajući vlastitu životnu dramu. Prva njena pripovijetka *Ak kız* (Bijela djevojka), objavljenja je u časopisu *Yedigün* 1935. godine. Za svoj roman *Üç Yirmi Dört Saat* (Tri puta po dvadeset četiri sata) dobila je nagradu za književnost „Sedat Simavi“.

Sedamdesete godine dvadesetog vijeka u Turskoj bile su veoma burne jer dolazi do sukobljavanja desnice i ljevičarskih struja koji se završio porazom ljevice 12. marta 1971. godine, kada je izveden vojni udar. Događaji poslije 12. marta 1971. postaju tema o kojoj se

---

<sup>12</sup> tradicionalno tursko muško pokrivalo za glavu

piše, a spisateljice najzad dobijaju zasluženno mjesto, koje je ranije bilo rezervisano samo za muškarce. Autorice u svojim djelima izražavaju vlastite misli i osjećanja, te iskazuju pobunu protiv diskursa seksualnosti koji su usvojili književni krugovi koncentrisani oko muškaraca, a žene odbacuju ulogu nemoćnih objekata muške požude i postaju istraživači i kritičari te požude.

Ovdje je također potrebno spomenuti Erendiz Atasü, Emine Işinsu, Tomris Uyar, Nazlı Eray i druge.

Erendiz Atasü, deklarirana feministica napisala je prvi roman *Dağın Öteki Yüzü* (S druge strane planine, 1995), koji predstavlja poseban doprinos feminističkoj literaturi, a govori o ženama tri generacije, gdje se kroz lik Vicdan opisuje generacija Mustafe Kemala Atatürka u ranim godinama Republike. Za prvu knjigu pripovjedaka *Kadınlar da Vardır* (I žene postoje, 1982) dobila je nagradu od izdavačke kuće „Akademi“. Ženskim pitanjem se bavi i u svojim zbirkama pripovjedaka, a sa aspekta feminističke misli govori o pojedincima slomljenim pod nemilosrdnim društvenim promjenama i prevratima.

Emine Işinsu je književnica savremene turske književnosti, koja je njegovala tradicionalne patrijarhalne vrijednosti, što se ogleda u njenom prvom romanu *Küçük Dünya* (Mali svijet), gdje je Nur, mlada bogata žena zanemarena od svog muža, žrtvuje sebe i svoj mali svijet. Autorica je posvetila veliku pažnju pitanju položaja žene u društvu, te je isticala prednosti patrijarhalnog načina odgoja i vrijednosti koje dolaze sa Zapada. Za razliku od ostalih feminističkih spisateljica, koje zastupaju svoja seksualna prava i slobode, ona smatra da je ženi mjesto u porodici, sa naglaskom da treba da učestvuje u javnom i privatnom životu.

Tomris Uyar je nagrađivana prevoditeljica, književna kritičarka i esejistkinja, koja je pored brojnih prijevoda sa engleskog jezika, pisala i pripovijetke, eseje i književne kritike u renomiranim časopisima kao što su *Dost*, *Yeni Dergi*, *Soyut* i *Papirus*. Ona se posebno afirmirala pripovijetkama u kojima tretira ljude suočene sa društvenim, ekonomskim i klasnim poteškoćama. Za svoje zbirke pripovijedaka *Yürekte Bukağı* (Rane u srcu) i *Yaza Yolculuk* (Putovanje u ljeto) dobila je nagradu „Sait Faik“.

Nazlı Eray je u svojim djelima težila da izađe iz tradicionalnih okvira stvaralaštva. Zbog svojih pripovijetki u kojima povezuje svijet nadrealnosti, mašte, fantazije i čarolije smatra se značajnom predstavnicom magičnog realizma u Turskoj. Za svoj roman *Aşkî Giyinen Adam* (Čovjek obučen u ljubav) 2002. godine dobila je značajnu nagradu „Junus Nadi“.

Burni politički događaji druge polovice XX. st. odražavaju se i u književnosti, koja je sve više u službi politike i ideologije. Kada je 1980. došlo do vojnog udara, sve je manje bilo žena koje su se bavile društvenim okolnostima.

U romanima se javlja novi tip jedne „moderne“ žene; žene iz višeg staleža koja živi u velikom gradu, nije u materijalnoj krizi, posvećena je sticanju nezavisnosti, ali se bori sa problemima egzistencije i identiteta. U ovom periodu stvaraju Oja Bajdar (Oya Baydar), Pinar Kur (Pınar Kür), Indži Aral (İnci Aral), Dujgu Asena (Duygu Asena) i Buket Uzuner (Buket Uzuner). Većina njih se u svojim djelima zalagala za „osvještavanje“ žena i preuzimanje aktivnije uloge u svojim životima, tako i u seksualnosti, te ne čudi činjenica da su mnoga djela ovih žena pisaca bila zabranjivana kao opscena.

Oja Bajdar (1940- ) jedna je od veoma popularnih pisaca u Turskoj. Premda je za vrijeme burnih političkih previranja nakon vojnog udara 1980. godine bila hapšena zbog aktivizma i morala da bježi iz zemlje, vratila se u Tursku 1992. godine. Pripovjedačko majstorstvo pokazala je u djelima koja govore o ljudskim dilemama, osvrćući se na najsloženije probleme u Turskoj, kao što su tursko - grčki odnosi i nasilje u obračunima sa kurdskim separatistima. Za svoje romane *Kedi Mektupları* (Mačja pisma) i *Sıcak Külleri Kaldı* (Ostao je vreli pepeo) nagrađena je prestižnim turskim književnim nagradama.

Pinar Kur (1945- ) jeste jedna od spisateljica čije su knjige bile zabranjivane kao opscene: autorka je nastojala da na realističan način ukaže na potčinjeni položaj žena koje dolaze iz siromašnih sredina. Nagrađena je za zbirku pripovjedaka *Akıştı Olmayan Sular* (Vode koje nemaju svoj tok). Jedna je od začetnica detektivskog romana u Turskoj, koji je osamdesetih godina prošlog vijeka postao novina u turskoj književnosti. Njeni romani *Yarın Yarın* (Sutra, sutra) i *Asılacak Kadın* (Žena za vješanje) veoma su uspješno ekranizovani u Turskoj.

Inci Aral (1944- ) je višestruko nagrađivana autorka pripovjedaka i romana, koja se bavi oslikavanjem emotivnog stanja pojedinaca i egzistencijalnih problema. Njene pripovjetke zauzele su mjesto u nekoliko antologija u SAD, Holandiji, Slovačkoj, Francuskoj, Njemačkoj i drugim zemljama. Najpopularniji roman Inci Aral je *Mor* (Modro) koji govori o muško-ženskim odnosima kroz tragičnu priču, a posebnost romana jeste u tome što je vrijeme radnje

romana smješteno u dvadeset i četiri sata. Za ovaj roman Inci Aral je nagrađena veoma značajnom turskom nagradom za književnost, „Orhan Kemal“.<sup>13</sup>

Duygu Asena je svoju novinarsku karijeru započela 1970-ih, sa prvom kolumnom u dnevnom listu *Hürriyet*. Međutim, njezina uloga u ženskom pokretu započela je kada je pokrenula ženski časopis *Kadınca* 1978. godine. Zatim su slijedili drugi ženski časopisi *Bella*, *Ev Kadını*, *Kim*, *Negatif* i *Onyedi*. Njezino viđenje ženskog časopisa bio je mnogo više od savjeta za šminkanje i recepata. U časopisu *Kadınca* pisala je o nasilju nad ženama, bračnim problemima i nejednakostima sa kojima se žene suočavaju u svakodnevnom životu. Savjetovala je ženama da izađu iz nesretnih brakova. U jednom je intervjuu za vrijeme prve godine časopisa *Kadınca* rekla: „To je bila prva kritika braka.“ Zaljubila se u kolegu novinara i zbog toga je dobila otkaz, što je bilo gorko priznanje da Turčin nikada ne bi dobio otkaz pod sličnim okolnostima. Ako je ona bila jedna od glavnih figura ženskog pokreta početkom osamdesetih, postala je ultimativna figura svojim debitantskim romanom *Kadının Adı Yok*. Knjiga je bila kritika ugnjetavanja žena i braka bez ljubavi, te je usmjeravala žene na to da kontroliraju svoj život i seksualnost. Nakon 40. izdanja, knjiga je zabranjena na osnovu toga što je bila sramotna i potkopavala je brak. Asena se borila za svoju knjigu, a dvije godine nakon sudske bitke ukinuta je zabrana.

Buket Uzuner, afirmirana autorica romana, tretira probleme i život žene na postmodernistički način. U svom prvom romanu *İki Yeşil Susamuru Anneleri, Babaları, Sevgileri ve Diğerleri* (Majke, očevi, ljubavnici i dvije zelene vidre, 1991), problematizira odnos ljubavi i usamljenosti, života i suicida, dok se radnja u romanu *Uzun Beyaz Bulut – Gelibolu* (Dugi bijeli oblak – Galipolje) bavi odnosom ja – drugi, koji se razvija u smislu približavanja stavova, kako bi na kraju došli do općeljudskog i međunarodnog.

Turska savremena proza s kraja XX. st. kreće se unutar prepoznatljivih odrednica postmodernističkoga pisma: magijski realizam, feministička strujanja, novopovijesni roman, okretanje tradiciji (novoislamska struja), sklonost fantastici, autobiografska i ispovjedna proza, samo su neke od njih. Među predvodnicama postmoderne književnosti izdvajaju se Latife Tekin, Ajşe Kulin, Elif Şafak i druge.

Latife Tekin je 1983. godine stekla slavu sa romanom *Sevgili Arsız Ölüm* (Draga nemilosrdna smrt), te se smatra predstavnicom postmodernizma. U ovom romanu spisateljica ismijava

---

<sup>13</sup> <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2013/zenska-knjizevnost-i-kultura/zene-pisci-u-turskoj-knjizevnosti-gsc.tab=0>

praznovjerje svojih junaka, a njeni junaci su čas komični, čas tragični. Ona je originalna, piše vlastitim manirom i često bajkovitim jezikom i stilom.

Ayşe Kulin je turska spisateljica, bosanskohercegovačkog porijekla, autorica je bestselera *Most*, *Moje je ime Ajlin* i *Posljednji voz za Istanbul*. Njen roman *Sevdalinka* (1999) govori o ratu u Bosni i okolnostima koje su do njega dovele, ukazujući na patnje muslimanskog naroda. Njena djela doživjela su na desetke izdanja u cijelom svijetu, a prema njenim pričama nastajali su i televizijski filmovi.

Elif Şafak se ubraja u najmlađe autorice postmodernizma, te njeni romano obiluju historijskim i fantastičnim motivima. Aktivna je kao politička komentatorica i predavačica. Piše na turskom i engleskom jeziku, a do sada je objavila petnaest knjiga, uključujući deset romana među kojima se ističu bestseleri: *Istanbulsko kopile* i *Četrdeset pravila ljubavi*. Knjige su joj prevedene na četrdeset i sedam jezika. Godine 1997. proglašena je za pisca godine u Turskoj, a veoma je cijenjena kao filmski i TV autor. Objavila je 22 knjige.

## 4. Füzuan – život i djelo

---

Period burnih društvenih i političkih promjena u Turskoj sedamdesetih godina prošlog stoljeća iznjedrio je generaciju pripovjedača sociorealističke orijentacije. Među tim autorima istakla se Füzuan, koja je svojom pripovijetkom „Parasız Yatılı“ (Besplatno školovanje, 1971) privukla veliku pažnju kritike. Ova spisateljica, koja je u svojim pripovijetkama majstorski opisala tešku životnu realnost različitih društvenih slojeva, posjeduje vrlo izražen smisao za opise detalja koji u sebi često utjelovljuju autoričin stav i tumačenje događaja.

Füzuan piše na osoben način o porodicama koje su se doselile u Istanbul iz anadolske provincije i njihovim problemima, stavljajući poseban akcent na probleme djece i žena.<sup>14</sup>

Prof. dr. Yakup Öztürk u „Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü“ (Rječniku imena u turskoj književnosti) daje detaljne informacije o autoričinom životu, odrastanju, te nastojanju da svojim trudom i zalaganjem stekne ugled, a ne preko svoga slavnog prezimena:

*Rođena je u Istanbulu. Njena porodica sa očeve strane bila je primorana da emigrira sa Balkana. Majka joj je pak, kao veoma mlada izgubila oca, pa se to odrazilo i na*

---

<sup>14</sup> Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo 2013., str. 457.

*njen odnos sa Füzuzan. Odnosi majka – kćerka koji se provlače u skoro svakoj autoričinoj priči potječu od toga što jedina osoba koju Füzuzan iz porodice poznaje jeste njena majka. A Füzuzan će to potvrditi riječima: „Mi smo većinom živjele kao majka i kćerka, zato što ja svog oca uopće ne poznajem. On je umro nekoliko godina nakon što sam se ja rodila.“<sup>15</sup>*

*Poznato je da je Füzuzan pisala i pod drugim imenima osim Füzuzan. Pravo ime joj je Feruze Selçuk. Između 1956 - 1958. godine koristila je imena Füzuzan Selçuk i Füzuzan Yerdelen, međutim njeno ime koje je zastupljeno u turskoj književnosti jeste Füzuzan. Ona kaže: „Za mene su dugo vremena mislili da sam muškarac zato su se moje priče pojavile pod mojim prvim imenom kad su izdane u časopisima i zato što se moje ime koristi kod oba spola. Kad su kasnije shvatili da sam žena, u procjenjivanju su počeli koristiti riječ ženska osjetljivost.(...) U temelju korištenja ovog mog prezimena istina je sljedeća: „Ja sam tada imala veoma poznato prezime. To je jako cijenjeno prezime, koje su svojim vlastitim umom, trudom i sposobnostima proslavila dva veoma cijenjena čovjeka. Ja uopće nisam željela doći do olakšica koje mi to slavno prezime pruža. Ja se svakako tog prezimena još uvijek sa ponosom sjećam.“ Ovdje aludira na prezime Selçuk.<sup>16</sup>*

Füzuzan se najprije afirmirala kao spisateljica kratkih priča koje je od 1956. počela objavljivati u književnim časopisima *Türk Dili*, *Dost*, *Yeni Dergi*, *Papirüs* i drugima. Zasebnu zbirku pripovjedaka objavila je već 1971. godine, a ta knjiga je sljedeće, 1972. godine dobila prestižnu Nagradu za najbolju zbirku pripovjedaka „Sait Faik“. Zbirka pripovjedaka za koju je nagrađena, *Parasız Yatılı* (Besplatno školovanje), sadrži dvanaest priča, a u njoj se osjeća utjecaj književne struje „İkinci Yeni“ (Drugi novi). Pored ukazivanja na siromaštvo „običnih“ ljudi, najčešće onih tek doseljenih u Istanbul, u ovim se pričama govori o ispraznosti života „običnih“ ljudi i njihovom neslanjaženju u novim životnim uvjetima.<sup>17</sup>

Prof. dr. Yakup Öztürk u ranije spomenutoj biografiji dalje navodi komentare pojedinih autora koji tvrde da je Füzuzan feministica jer se odrekla svog prezimena, međutim Füzuzan to ne smatra feminističkim stavom, već ističe muško – žensku jednakost:

---

<sup>15</sup> <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/furuzan>

<sup>16</sup> Ibid

<sup>17</sup> Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo 2013., str. 458.

*Drugo pitanje koje je izvorište Firüzanine umjetnosti je feminizam, međutim nije moguće reći da je ona neposredno feministica. Neki kritičari turske književnosti Fűruzan smatraju feministicom. I opet, kad govori o socijalizmu, Fűruzan ističe muško – žensku jednakost: „Marksistički pristup jednakosti spolova ima pristojnu vrijednost. Žena i muškarac su zajedničko i udruženo razmišljanje. Seksistički stav je nazadan i strašan. A za to da se snaga oslanja samo na tjelesnu snagu nemam riječi. Ja se ne mogu takmičiti u obaranju ruku sa muškarcem. To ne može pokazati da je on dominantan kao čovjek. To pokazuje prirodni balans među spolovima. Period koji sam ispunjeno provela u proučavanju socijalizma, po meni je vrijeme u kojem sam napredovala u životu.“*

*U kontekstu feminističkih rasprava pažnju privlači uglavnom to što Fűruzan koristi potpis „Fűruzan“. To što ona koristi svoje prezime, Feyza Hepçilingirler je prokomentarisala kao feministički stav: „Sasvim je razumno to što je odustala od korištenja prezimena ubrzo nakon što je počela pisati, otprilike prije četrdeset godina, dok se u Turskoj još uvijek nije spominjalo ni f od feminizma. (...) A ako najradikalniji feministički pokret nije reći svome mužu i ocu: „Ne želim tvoje prezime, postojat ću sama za sebe.“, te raditi to nemajući nekog ko tu piše, crta i govori pod vlastitim imenom; odnosno nikog za primjer, te rizikovati da te neće shvatiti za ozbiljno i da ćeš biti čak i predmet ismijavanja, onda šta je?“ Međutim, Fűruzan jasno stavlja do znanja da to nije feministički stav.<sup>18</sup>*

Svoje pripovijetke objavila je u šest zbirki: *Parasız Yatılı* (Besplatno školovanje, 1971), *Kuşatma* (Opsada, 1972), *Benim Sinemalarım* (Moji filmovi, 1973), *Gecenin Öteki Yüzü* (Drugo lice noći, 1982), *Gül Mevsimidir* (Doba je ruža, 1985), *Sevda Dolu Bir Yaz* (Ljeto puno ljubavi, 1999). Prvi roman *47' ler* (Rođeni 1947) objavila je 1974. godine, a njega je slijedila knjiga reportaža koje je prikupila boraveći sa turskim radnicima u zapadnom Berlinu i okolini pod nazivom *Yeni Konuklar* (Novi gosti, 1977). Fűruzan je objavila još jednu knjigu reportažnog i putopisnog karaktera *Balkan Yolcusu* (Balkanski putnik, 1944), kao i roman *Berlin'in Nar Çiçeği* (Narov cvijet Berlina, 1888). Ova svestrana autorica napisala je i dramu *Redife'ye Güzelleme* (Pohvala za Redifu, 1980), kao i zbirku pjesama pod nazivom *Lodoslar Kenti* (Grad Lodos vjetrova, 1991). Djela Fűruzan neprestano doživljavaju nova izdanja, a autorici su donijela i brojne nagrade među kojima se izdvaja, pored spomenute, Nagrada za

---

<sup>18</sup> <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/furuzan>



roman Turskog jezičkog društva 1975. godine za djelo *47'ler* (Rođeni 1947). Njezina pripovijetka *Benim Sinemalarım* (Moji filmovi) pretočena je u scenario po kojem je 1989. godine snimljen film.<sup>19</sup>

## 5. Kratak pregled zbirke pripovjedaka *Gecenin Öteki Yüzü*

---

Kada je riječ o spisateljicama u turskoj književnosti sedamdesetih godina, potrebno je spomenuti Füzuran, koja svojim jedinstvenim načinom pisanja o temama iz svakodnevnog života, te iskrenim pristupom ne ostavlja čitaoca ravnodušnim. Ona najčešće reflektuje nevolje iz društvenog života i život u neimaštini, a veliku pažnju u svojim pripovijetkama posvećuje pisanju o ženama. Žene u njenim pripovijetkama sadrže slične sudbine, na način da pričama iz svakodnevnog života ukaže na probleme sa kojima se jedna žena susreće u turskom društvu. Jedno o takvih djela je i zbirka pripovjedaka *Gecenin Öteki Yüzü*, koja je prvi put objavljena 1982. godine, a sadrži četiri pripovijetke pod nazivom „Kanı Unutma“, „Soklaklarından Gemilerin Geçtiği Kent“, „Çocuk“ i „Gecenin Öteki Yüzü“, mada je njena naslovna pripovijetka „Gecenin Öteki Yüzü“, koja je ujedno i najduža, objavljivana ranije u književnim časopisima.

Autorica zbirku pripovijedaka započinje pripovijetkom „Kanı Unutma“, odnosno pričom o Durkadin - ženi i majci, koja nam je ispričala priču o čekanju svoga sina Muse, zbog neimaštine primoranog da sa svojim prijateljima ode u Grčku „trbuhom za kruhom“. Autorica nas uvodi u svijet žene kao majke, koja zna kakve sve opasnosti more krije, te se boji za život svog jedinog sina. Također, u toj pripovijetci kao jedna od prepreka za sklapanje braka između dvoje ljudi koji se vole, nameće se pitanje siromaštva, što je slučaj sa Musom i njegovom zaručnicom Zelhom, a neimaština najčešće određuje sudbinu junaka. Čitajući ovu priču teško je ostati ravnodušan, jer Füzuran kao vješta naratorica čini da postanemo dijelom te priče i poistovijetimo se sa njenim likovima.

Osim žene, autorica u središte pripovijedanja stavlja i djecu koju su roditelji napustili, a koje odgaja ulica, te žive u neimaštini i siromaštvu, boreći se za vlastiti opstanak. Ta djeca znaju da su ih roditelji ostavili same na svijetu i prihvataju svoju sudbinu, međutim uvijek je žena ta koju društvo prvu osuđuje jer se ona ne može nazivati majkom zato što je ostavila svoje dijete

---

<sup>19</sup> Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo 2013., str. 458.

na ulici. Jedna od takvih priča je pripovijetka „Soklaklarından Gemilerin Geçtiği Kent“, koja govori iz perspektive veoma malog dječaka, koji je jako rano ostao bez roditelja, te je prepušten sam sebi, lutajući ulicama Istanbula. Jedina porodica za koju on zna su njegov duhovni djed Kirman i djeca sa ulice.

Još jedna pripovijetka koja stavlja u fokus pogled na život jednog djeteta jeste pripovijetka „Çocuk“. To je priča o dječaku kojeg je majka često zanemarivala i koji zbunjeno posmatra postupke svoje majke - prostitutke. To dijete je veoma rano naučilo da analizira stvari oko sebe i da vlastitim promišljanjem zaključuje šta se oko njega zbiva. Majka koja je to dijete veoma rano „natjerala“ da odraste, u njemu je vidjela nešto čudno, što je često naglašavala. Ta „čudnovatost“ je proizilazila iz dječakove čežnje za majčinskom ljubavlju. Ovdje također možemo primijetiti postojanje duplih standarda, gdje se promiskuitetno ponašanje kod muškarca smatra normalnim i on dobija titulu „muškarčine“, dok se žena takvog ponašanja smatra bludnicom i biva izopćena iz društva. Autorica posebno ističe problematiku nejednakosti spolova, koja prema muškarcu pravi brojne ustupke, dok žena biva oštro osuđivana i smatrana manje vrijednom. Odustnost žene u javnom životu je uslovljena utjecajem patrijarhata, koji je duboko ukorijenjen u tursko društvo prikazano u pripovijetkama Füzuan.

U naslovnoj pripovijetci „Gecenin Öteki Yüzü“, autorica obrađuje odnos majka – kćerka, te život jedne djevojčice koja čezne za majčinom ljubavlju i toplinom, kao i njene majke koja je ostala mlada udovica i tako postala samohrana majka. Mlada žena je preko noći izgubila muža za kojeg se udala iz ljubavi i zbog kojeg se odrekla svoje porodice. Djevojčici je često bila uskraćena ljubav njene majke, koja se suočava sa teškom stvarnošću, bivanjem samohranom majkom bez ičije podrške.

Zbirka pripovijedaka *Gecenin Öteki Yüzü* u fokus najčešće stavlja ženu kao majku, koja se bori za opstanak, a koja u bezizlaznosti svoga položaja često posegne za nekim društveno neprihvatljivim izborima, zbog kojih biva osuđivana i ismijavana od okoline ili čak, proglašena neuračunljivom.

## 6. Femističko/rodno čitanje *Gecenin Öteki Yüzü*

---

Pojam feminizam potječe od latinske riječi *femina* – žena, a to je ideologija koja kritikuje tradicionalne okove patrijarhata, koji generacijama guši ženu i stavlja je samo u okvire privatne sfere, odnosno muža i porodice. „Seksualna politika“ (1969) američke autorice i umjetnice Kate Millett strogo naglašava razliku između pojma „spol“ i „rod“, a koji se često u neznanju koriste kao sinonimi, u značenju - „biti muško ili žensko“. Prema feminističkoj teoriji postoji velika razlika između ova dva pojma, odnosno spol predstavlja biološku odrednicu sa kojom se rađamo kao muško ili kao žensko, dok je pojam roda prikladan i za muškarce i za žene, bez potrebe za ikakvim podjelama. Mnogi stereotipi određuju rod i prave podijele između „muškosti“ i „ženskosti“, a takve podjele najčešće diktira društvo, kultura, tradicija i običaji koji postavljaju niz ograničenja i podjela zadataka i obrazaca ponašanja na „muške“ i „ženske“, potpuno isključujući ulogu žene iz javne sfere života. Simon de Bovoar je u svome djelu „Drugi spol“ (1949) takvo stanje najbolje opisala potrebom za rekonstruiranjem tradicionalnog muško-ženskog obrasca, koji ženu etiketira kao „Drugo“, tj. nešto suprotno muškarcu. Simon de Bovoar ističe da su mnoga ograničenja potekla od kulture, ali da su i žene pomogle tome jer se i same definiraju kao „Drugo“ i pasivno prihvataju njima nametnutu ulogu.

Sagledavajući društvene prilike iz perspektive roda možemo vidjeti koliko je društvo nenaklonjeno statusu žene. Patrijarhalni poredak za ženu veže pojam porodice i majčinstva, koja po prirodi ima reproduktivnu funkciju, podređena je muškarcu, koji je dominantan. Emancipacija žena u kulturnoj sferi koja je oduvijek pripadala muškarcu, ženi omogućava slobodu da iskaže svoje ja, svoju sposobnost i neustrašivost bez brige o tome „šta će svijet kazati“. Još od Aristotela koji je prvi iznio tvrdnju da je žena „nepotpuni muškarac“, te da je u odnosu na muškarca mnogo slabija, ne vodi se racionalnim, već emocionalnim prosuđivanjem, te je promašeni projekat muškarca, pa do patrijarhalnih tumačenja svetih knjiga poput Biblije i Kur'ana vidimo koliko su i dan danas stereotipi duboko ukorijenjeni.

Kada je riječ o turskom društvu, kao što smo već rekli, prve reforme su se dogodile za vrijeme Tanzimata, kada se tursko društvo priklanja Zapadu, a tanzimatske reforme po pitanju statusa žene započinju 1858. osnivanjem prve Srednje škole za djevojke, gdje je država nastojala proizvesti obrazovane majke i supruge. Iako je to ženama išlo u prilog, obrazovanje se u konačnici svodilo na okruženje porodičnog života. Ipak najznačajniji pomak veže za

uspostavu kemalističke Turske kada se slavi slika „idealne žene“ kao nositeljice zapadnih vrijednosti.

*Porodica je predstavljala nacionalni ideal i emancipacija žena smatrala se dijelom te nacije-porodice. Ipak, žene su se učile da služe naciji i opisivane su kao vrijedne žene, družice, majke nacije i dostojanstvene članice društva. (Göle 1996, 55-56).*

Iako se u ovom periodu žena „proslavila“ kao moderna, ovdje možemo primijetiti kako su se i dalje zadržale porodične vrijednosti, a u vezi s tim žene su i dalje trpile diskriminaciju i omalovažavanje. Žena je dobila prividnu slobodu i skinula hidžab, što naravno nije riješilo veliki broj njenih problema, a posebno žena nižeg staleža, kao što je npr. „krvna osveta“, „pitanje časti“ i Građanski zakon iz 1926. koji je udatu ženu podređivao njenom mužu, - glavi kuće koji je imao pravo da kontrolira njeno kretanje i djelovanje.

U vrijeme kada se u Turskoj religija koristila kao izgovor za kritikovanje feminizma kao pokreta koji ustvari iskorištava ženu, te šteti muškarcima jer otvara put ka ženskom „buntovništvu“, javlja se Füzuan, turska spisateljica, koja se u svojim djelima fokusirala na žene, ali i djecu, iako se nije deklarirala kao feministica.

## 6. Žena i njen položaj u patrijarhalnom društvu

---

Autorica inspiraciju crpi iz svakodnevnog života, običnih ljudi, žena i okoline, a usprkos tome što se nije deklarirala kao feministica, nastojala je da što više govori o ženi i njenoj borbi za opstanak u okrutnom patrijarhalnom društvu.

Jedna od takvih priča je pripovijetka „Kanı Unutma“ (Ne zaboravi krv), utjelovljena u liku Durkadin, žene se čija uloga u patrijarhalnom društvu vezivala samo za privatnu sferu života, bez ikakvog prava na donošenje važnih životnih odluka. Tursko društvo, kao veoma patrijarhalno nastrojeno društvo je veoma vezano za kulturu i tradiciju kojom uvijek dominira muškarac, a žena je poslušna majka i supruga, kojoj jedino preostaje da se povinuje svome mužu i prihvati svoju nemilu sudbinu. Upravo iz toga razloga Füzuan kroz svoje pripovijetke opisuje tursko društvo, koje je posebno nemilosrdno prema ženama nižeg staleža, koje su „primorane“ da trpe razna ponižavanja i omalovažavanja od strane svojih muževa, gdje se njihova mišljenja i stavovi nimalo ne uvažavaju. Glavna junakinja pripovijetke „Kanı

Unutma“ (Ne zaboravi krv) je Durkadin, žena žena sa sela, koja ima muža i sina Musu, koji se bave uzgojem maslina u svome masliniku. Međutim jednog dana oni ostanu bez svog glavnog izvora primanja jer im je država zaplijenila maslinik na kojem se nalaze antički sakrofazi. Ta teška situacija i siromaštvo natjeralo ih je da traže novi izvor preživljavanja.

U ovoj pripovijetci možemo vidjeti kako autorica opisuje bespomoćnost običnih ljudi sa sela, koji se bore da prežive, nepismeni su, odnosno u glavi nemaju predstavu o kojekakvim sakrofazima i pismima, niti znaju šta ih je snašlo. Njihovu bespomoćnost najbolje opisuje rečenicom: „Nama ne preostaje ništa drugo osim da govorimo 'Da'.“ (Füruzan, 1982: 16)<sup>20</sup>

Durkadin je protiv toga da rone u moru jer je svjesna kako je more nepredvidivo i kakve sve opasnosti mogu da ih zadese, te je ubijedena da se neće živi vratiti:

*Budalasti Osman je ispričao za naše groblje na divljem masliniku. Ah, kamo sreće da nije rekao. Moj Musa je bio voljan da to vodi. Možda opet ne bi otišao u daleke dubine Mediterana. Kako god, možda bi i otišao, to se ne zna. Nemojmo sve to olako uništiti i ispričati Budalastom Osmanu. (Füruzan, 1982: 12)<sup>21</sup>*

Kada se jednom prilikom Durkadin pobunila i svog muža pokušala da odvrati od ideje da im sine ide roniti, jer je on njihovo jedino dijete, bila je odmah ušutkana i razgovor je završio šamarom. Tako je uništen svaki njen pokušaj da postane subjekt u bračnom odnosu:

*Moj muž je zloban. Tako je razgovarao sa mojim sinom.*

*- Čovječe, rekoh. - Kad se Mehmed tek bio naduo od struka na dolje u kesonskoj bolesti, beživotan je poput bebe u povojima. Koliko je ljudi koji su išli do Alanye i ronili za sirovim sunderima te su izgubili svoj život i mladost. Hoćeš da ti ih nabrojim? Pa ti... Ko čuje tvoje hrcanje po noći, pomisli da imaš kravlje ludilo. Pluća ti postanu cjediljka svaki put kad udahneš. Zar nemaš nimalo pameti da još i posavjetuješ našeg sina? Zar se nimalo ne stidiš svojih godina? (Füruzan, 1982: 18)<sup>22</sup>*

---

<sup>20</sup> „Bize susup he demekten öte yapacak kalmaz.“

<sup>21</sup> Bizim deli zeytinliğin mezarlarını söyledi Akgöz Osman. Demiyeydi ah, Musa'm orayı işletmeyi gönüllüyordu. Gitmezdi belki de yeniden Akdeniz'in uzak diplerine. Neyse, gidekoyardı da, bilinmez. Yakıp deyivermeyelim her olanı kolayına Akgöz Osman'a.

<sup>22</sup> Herif bir kem ağız. Öyle konuşurdu oğlumla.

- Herif, dedim. - Memet'in belinden aşağısı yeni bolarıp durdu vurgunda, çapuk bebek benzeri canı yok. Alanya yöresine varıp kaba süngere dalanlardan kaç kişileri vurgun erliğinden, civanlığından etti. Sayayım mı? Ya sen... Gece uyuyakoyunca, hökürtünü duyan odaya deli dana tıklmış sanır. Ciğerlerin kevgir olmuş öte de öte soldukça. Daha da oğlumuzu verecek akla benzer aklın hiç mi yok? Koca yaşından ak başından ar et hiç olmaz.

*Šta god rekla, ne vrijedi, mila moja. Ne bi bio zadovoljan ni sa bademom. Musa je potpisao za grad i poslao grčkim nemuslimanima.*

*Moj muž mi tu noć nije mogao zaustaviti suze. Udario me je. Dobro mi je došlo mila moja. Dok sam se uspravljala pri svakom udarcu, te noći sam pognula glavu i plakala poput nejakog djeteta. Iako sam bila sva modra i patila sam, nisam zašutila. Muž me upita:*

*- Zar ti nisu bile dovoljne batine koje si dobila da prestaneš ječati, Durkadin? Hoće li ti biti dovoljno kad ti uzmem dušu koju ti je Bog podario?*

*Nisam odgovarala svih ovih godina.*

*Kad me je ponovo počeo udarati nogama u grudi, nisam prestala plakati ni ječati. Muž me je prestao tući i sjeo je pred mene. Moj magarac Musa je zaspao na dušekui koji je prostro. Nije se oglasio ni na moj plač, ni na očeve udarce. (Füruzan, 1982: 18)<sup>23</sup>*

Muž joj je udarcima „pokazao njeno mjesto“, odnosno to da ona nema apsolutno nikakvo pravo odlučivanja, njena sudbina je da ostane nevidljiva kao i do sad, te da se ne smije buniti protiv toga. Ponukana nezadovoljstvom koje se akumuliralo u njoj, jer je bila poslušna žena što od nje patrijarhalno društvo i očekuje, Durkadin u konačnici „eksplođira“, te svome mužu „sasipa u lice“ sve njegove mane, što kod njenog muža izaziva reakciju tipičnog „muškarčine“, koji svoju ženu pokorava batinama. U tom trenutku ona nije zašutjela, što je nakon prvog udarca očekivao od nje, već je počela plakati i što ju je više tukao, ona nije prestajala, jer su se u njoj aktivirale sve one potisnute emocije, koje je kroz suze nastojala ispoljiti. Te njene suze su samo raspirivale bijes njenog muža, jer nije uspio da je pokori do kraja i jer se bojavao da će izgubiti svoju moć. On svoju moć uzdiže do razine Božije moći, riječima: „Hoće li ti biti dovoljno kad ti uzmem dušu koju ti je Bog podario?“. Durkadinine suze su nezaustavljivo tekle poput bujice, a muž je zbunjen njenom reakcijom prestao da je

---

<sup>23</sup> Ne desem yer etmedi kadın kızım. Bir badenlikle de yetinilmezdi açığa. Musa imzayı ilçeye verip, Yunan gavurun yolladı.

Herifim o gece ağıdımı durduramadı. Dövdü beni. İyi geldi kadın kızım. Her vuruşunda dinelip karşı dururken o gece başını güçsüz sübyan benzeri eğiverip ağladım. Her bir yanım belerip yüreğimin başı açıdan koptu fa susmadım. Herifim sordu,

- Durkadin inlemeni kesmene yediğin kötek yetmez mi? Tanrının verdiği canı aldığımda mi gücüm yetecek sana? Yanıtlamadım onda yıllık erimi.

Döşlerime yeniden tekmeleri kalakaldığında gözümün yaşını, inlemeni tutamadım. Herifim dayağı kesti, karşıma çömdü. Musa harımın oraya serdiği döşeğinde uyuyup dururdu. Ne benim ağıtımdan, ne babasının vurup çekelemesinden ses almamıştı.

tuče. Također, ovdje vidimo kako je Musa nijemi posmatrač očeve tiranije nad majkom, svjestan toga da ukoliko pokaže neslaganje sa svojim ocem, ni Musa ne bi bio poželjan muškarac u takvom društvu, već bi bio izopćen kao slabić i bezvrijedan muškarac.

Pogođena vlastitom nesrećom i time što joj sin odlazi u smrt, Durkadin je i dalje plakala, a njen muž joj predlaže da je odvede hodži, aludirajući na to da je izgubila razum. Naime, svaka odstupanja od mirne i poslušne žene u patrijarhalnom društvu karakterišu se kao ženska histerija, što proizilazi iz muškog straha od suočavanja sa ženskim emocijama, njemu nepoznatom terenu. Njegov manjak empatije prema ženi također je jedna od osobina koju treba da posjeduje u patrijarhalnom društvu. Füzuzan je prikazala Durkadininog muža kao muškarca koji se više brine za to „šta će svijet reći“, nego za to kako se njegova žena osjeća:

*- Prestani ženo, prestani, reče. - Šta ti je? Da te odvedemo kod hodže? Sviće, sve ćeš probuditi, stani, ušuti.*

*Ušutila sam. Odmah sam ušutila. Moj čovjek se opustio. (Füzuzan, 1982: 19)<sup>24</sup>*

Muž je i dalje zbunjen njenom reakcijom, te počinje da joj objašnjava zašto je on u pravu, navodeći razloge zbog kojih bi njihov sin trebao da ode loviti spužve, što iznenađuje Durkadin, jer on nikada nije ovako razgovarao sa njom, niti joj je davao objašnjenja za svoje postupke. Jedan od razloga zbog kojih navodi da Musin odlazak ispravna odluka jeste da će on u suprotnom izgubiti status najstarijeg muškarca u kući kojeg svi poštuju, na što se Durkadin složila i ponovo preobratala u staloženu i poslušnu ženu kakva je uvijek bila:

*- Šejtan ti pravi probleme, Durkadin. Kakvo je to nemoguće ponašanje? I naš sin će raditi ono što ovdašnji ljudi rade. Je li ronjenje za spužvama nepoznato tvom sinu, Osim što to radim ja, tvoj otac, brat, braća i tvoji poznanici?(...) Zar i ja nisam ronio u Fethiji šest mjeseci kad sam te zaprosio?*

*Otkako smo se vjenčali i počeli živjeti pod istim krovom, moj muž nikad nije ovako dugo razgovarao i savjetovao se sa mnom.*

*Ponovo sam se rasplakala dok je ovako govorio.*

---

<sup>24</sup> - Dur kız, hele dedi, dur. - Ne oluyor sana. Hele okumtalara mı varalım seni. Tan atsin her bir şey uyansın, dur, sus.  
Sustum. Şıp diye kese koydum iniltimi sesimi. Adamım rahatladı.

- *Reci mi Durkadın, za koliko će još godina tvoj sin otplatiti dug za čamac iz Bozburuna? Ima li načina? Ako stane neko drugi, hoće li stati majka njegove zaručnice, njen otac i brat? Hoće li mi njena braća ljubiti ruku kad dođem u kafanu? Rečeno je da je vjenčanje na jesen. Prave kuću. To je uspjeh u poslu. Jesmo li odbili tvoje nove ideje? Plačeš i buniš se!*

*Složila sam se sa mužem i nisam imala šta za reći. (Füruzan, 1982: 19)<sup>25</sup>*

Kada se približilo vrijeme odlaska, Musa od svoje zaručnice Zelhe traži da se oprostite jer je primoran da ide kako bi im obezbijedio krov nad glavom. Zelha ne može zaustaviti suze i kroz plač mu govori kako je ljubav iznad siromaštva i kako joj je samo on dovoljan. Füruzan ovdje ističe siromaštvo kao veliku prepreku u ljubavi između dvoje ljudi, te uolikoj mjeri može natjerati čovjeka da rizikuje čak i vlastiti život, idući trbuhom za kruhom izvan rodnog kraja ili domovine:

- *Izvoli majko.*

- *Musa ide ujutru, oprostite se. - rekla sam i namrštila se.*

- *Ugledali smo dvije Zelhine suze. Obrisala ih prije nego što su joj skliznule na vrh nosa.“*

- *Zašto ćemo se opraštati, zar će sve stati dok ga nema? Što će nam kuća sa banjom i čardakom? Dovoljna nam je jedna soba. (Füruzan, 1982: 20-21)<sup>26</sup>*

Durkadın opisuje svoj život i govori nam kako se veoma mlada udala, već sa 16 godina, te opisuje svoju odavno zanemarenu ljepotu i ženstvenost od koje skoro ništa nije ostalo. Njena

---

<sup>25</sup> - *Derdini şeytan alası Durkadın. Ne biçim olmadık huylar çıkarıp duruyorsun. Bura insanının işidir bizim oğlumuzun yapacağı da. Benim, senin babanın, efenin, kayınlarının, tanışının işlediğin dışında bilinmedik işlerden mu ki oğlunun süngere dalması? (...) Ben de seni gelin istemeye dünür çıkardığımda Fethiye'ye dalgıçlığa varamadım mi, altı ay?*

*Bir dam altına girip birbirimizin nikahlısı olalından beri böylesi uzun konuşup danışmış değildi benimle herifim. Ağlamam depreşti böyle anlatırken.*

- *Söyle Durkadın, oğlun Bozburun'daki tekne borcunu daha kaç yılda ödeşir? Yolu var mı? Kör boğaz dursa da sözlüsünün anası, babası, efesi durur mu? Kahveye vardığımda nişanlısının erkek kardeşleri elimi öperler mi? Güz dendi düğün için. Dam çatıyorlar. İşin yakışığı bu. Yeni akıllar buldun getirdin de hayır mı dedik? Ağlayıp asilenirsin!*

*Herifime yakıştırıp söylenecek laf bulmadım.*

<sup>26</sup> - *Buyur analığım.*

- *Musa bu sabah gider, helalleş, deyip çatınmıştım.*

*Zelha'nın gözyaşlarından bir iki damlayı seçmiştik ana oğul. Burnunun kıyısına inmeden silivermişti.*

- *Helallik istemek neyin nesiymiş, yokluğunda dur durak mı olacak? Nedecektik, suluk ayazlık olan damı. Bir göz oda yeterdi.*



ljepota je nestala zajedno sa zubima koje je izgubila do 30-te godine, dok njen muž, iako znatno stariji od nje, uopće tako ne izgleda. Težak seoski život kojim je živjela ostavio je dubok trag na nju i na ostale žene sa sela. Durkadin također govori o svojoj djeci koju je izrodila, od kojih je najstariji Musa, zatim Zelha, koju je odmah po rođenju izgubila, Selime i najmlađa kćerka Ajše:

*Sa šesnaest godina sam se udala. Sa sedamnaest sam rodila Musu. Moje prvo dijete Zelha nije preživjela. Selime je sada odrasla žena i ima četvero djece. Kad kažem dijete, starije te izmori. Sada sigurno misliš da sam ostarila zbog godina. Kod naših ljudi zubi većinom ispadaju u tridesetoj. Žena koju vidiš kako doji dijete odmah na pristaništu je moja najmlađa kćerka Ajše. Ostala je trudna čim je rodila.*

*Dok nam ženstvenost polako prolazi, zubi nam truhnu i ispadaju. Moj muž je stariji od mene. Vidiš li da se sad po godinama ni ne razlikujemo. (Füruzan, 1982: 22)<sup>27</sup>*

Bilo je prošlo dosta vremena otkako su Musa i njegovi prijatelji otišli u Grčku, a Durkadin je i dalje čekala Musin povratak. Otkako su iz Grčke poslali Ibrahimovo mrtvo tijelo, Durkadin je bila ubijeđena da će se i njen Musa tako vratiti. Musa joj je slao pisma u kojima govori kako će se vratiti za dva mjeseca, a Durkadin je strahovala za njega jer su postojale male šanse da se za dva mjeseca uspije vratiti svojoj kući živ i zdrav. Ona također primjećuje kako pisma više nisu radosna kao što su bila ranije. Durkadin žali i svoju buduću snahu Zelhu jer i ona dijeli iste muke sa njom. Ona sasvim pada u očaj i obuzimaju je negativne misli, te govori kako je zaboravila i da se smije:

*Već četiri mjeseca sam ovdje.*

*Od Muse su stigla dva pisma. (...) Pisma više ne završavaju sa radošću kada su ih prvi put pisali.*

*- Ostalo je još dva mjeseca, još malo. - govori. - Ne brini.*

*Moj Musa, moja neznalice! Znaš da se dva mjeseca ne mogu provesti na dnu mora.  
(...)*

---

<sup>27</sup> On altı sularında erime vardım. On yedimde doğdu Musa'm. İlkim Zelha yaşamadı. Selime şimdi koca kadın, dört bebesi var. Bebe dedimse büyüğü ilki bitirip durur. Kocamışlığım yaşımdan artık diye geçiriyorsundur içinden. Bizim insanımızın dişleri çoğunluk otuzunda dökülür. Demin iskelede gördüğün bebe emziren nine kadın benim küçüğüm Ayşe'dir. Bebesinin üstüne de gebedir. Kadınlığımız sıyım sıyım sürerken, dışımız göçüp durur. Herifim benden büyüktür. Bak ki şimdi gören sınıımızı ayırt edemez.

*U kuću nikako ne ulazim.*

*Moj muž je izgubio nadu, ne tjera me. Ponekad mi on pošalje hranu. A Zelha se zabavila poslom u kući, iako nije naša mlada.*

*Ona govori: - Dosta je, majko, Musa će se vratiti.*

*- I da se vrati, ostali će otići. I njihova krv će se pomiješati sa Ibrahimovim ćefinima, kako to zaboravljaš, lijepa Zelha? - govorim ja.*

*Smijem se. Neodređeno se smijem svojoj mladi, koja još uvijek nije rodila dijete.*

*- Ne plači, majčice. - govori ona.*

*Rekla sam da ustvari ne plačem. Koliko znam, poprilično sam zaboravila da se smijem.*

*(Füruzan, 1982: 34-35)<sup>28</sup>*

U pripovijetci „Kanı Unutma“ Füruzan nam je opisala život žene zvane Durkadin, a koju život na selu nimalo nije mazio. Da njena muka bude još veća, država je njenoj porodici zaplijenila maslinik, te su ostali bez jedinog izvora primanja. Iako je svašta proživjela u životu, nakon Musinog odlaska ona se susrela sa nerazumijevanjem okoline, jer je tamošnje društvo u nju upiralo prstom i njeno beznadežno čekanje sina smatralo besmislenim. Jedina osoba sa kojom je dijelila svoje muke je njena snaha Zelha, koja je također zbog siromaštva bila odvojena od voljenog čovjeka. Autorica nam je u ovoj pripovijetci posebno naglasila problem siromaštva koji je mnoge ljude naveo na odluke kojima su išli svjesno u smrt samo kako bi svojoj porodici osigurali egzistenciju.

---

<sup>28</sup> Burada dört ay vardır dururum.

Musa'dan iki mektup geldi. (...) Artık mektuplar ilk yazdıklarındaki coşup eğlenmelerle bitmiyor.

"İki ay daha kaldı ana, azdır, " diyor, meraklanma.

Vay Musa'm vay, vay cahilim vay! İki ay sanırsın deniz dibinde geçirmez. (...)

Eve hiç girmem.

Adamının umudu kesik, beni zorlamaz. Yanıma bazen aşımı o iletir. Zelha'ysa gelinimiz olmadan ise sivandı eve.

- Yeter ana, Musa dınecek, der.

- Dinse de başkaları gider olur. Onların kanı da bulaşır İbrahim'in kefenine, nasıl unutursun güzel Zelha, derim.

Gülerim. Belirsiz gülerim, kısıkları daha çocuğa kalmamış gelinime.

- Ağlama anacığım, der.

Dedim ya, ağlamam aslında. Anladığım, gülmeyi pek unutmuşum.

## 7. Razorena porodica, žena buntovnica i dijete željno roditeljske ljubavi

---

Kao što je već ranije rečeno, Füzuzan je veliki dio svoga književnog opusa posvetila ženi, kao zanemarenoj jedinki društva. Međutim, njene priče prožimaju i životnu priču djeteta, koje svojim nedužnim očima posmatra i upija stvari oko sebe.

„Çocuk“ (Dijete) je priča o dječaku koji nije upamtio svoga oca i živio je sa majkom koja ga je zanemarivala, te je tako bio uskraćen i za očevu i za majčinu ljubav. Nedostatak empatije, nezainteresovanost i neposvećenost njegove majke ostavit će u dječaku neizbrisiv trag. Naime, dječak, odrastajući uz bezosjećajnu majku postaje patrijarhalan muškarac kojem su osjećanja i ljubav strani. Füzuzan muške likove u svojim pripovijetkama konstruiše kao djecu, odraslu u siromaštvu ili na ulici, koja su i sama puna gorčine, a pod utjecajem svega toga će izasti u problematične muškarce. Usamljeni dječak, kojeg autorica ne imenuje, nailazi na probleme u socijalizaciji sa drugom djecom. Naime, kako je bio jako stidljiv i povučen, te nenaviknut na kontakt sa vlastitom majkom, vanjski svijet ga je plašio. Međutim, kada uspije da se oslobodi svoje povučenosti i prepusti se igri sa ostalom djecom, on biva u centru pažnje i ispušta svu potisnutu energiju:

*Bio je najpovučeniji među mahalskom djecom. Još na sve to, za jednog dječaka bio je mršaviji od svojih vršnjaka. Njegovo mirno i povučeno stanje je više od mršavosti zbog nedovoljne uhranjenosti još više povećalo njegovu slabost naspram njegovim vršnjacima, čineći ga prepoznatljivim na prvi pogled sa tom pojavom. Nekada je uspijevao da bude glavni junak igara koje je igrao ispuštajući snažnu snagu koju je u svom potisnutom entuzijazmu teško sprječavao. U takvim svojim momentima mogao bi se suzdržavati jedino do podne, naslonio bi se uza zid, kao i uvijek i posmatrao bi igru. (...) I onda bi pokazivao takvu živahnost da bi djeca koja poznaju njegovu mirnoću koja podsjeća na lijenost prvo buljila i ustručavala se, a onda bi se prepustila zanosnoj brzini dječaka koji im se pridružio. (Füzuzan, 1982: 41-42)<sup>29</sup>*

---

<sup>29</sup> Yörenin çocukları en sessiziydi. Üstelik bir erkek çocuk için yaşitlarına göre daha ince yapıydı. Yetersiz beslenmenin gösterdiği bir incelikten çok, durgun suskulu hali, yaşdaşlarıyla koşut çelimsizliğini daha da artırıyor, onu ilk bakışta bu görünümü ile seçilir yapıyordu. Kimi günler bastıran coşkunluklarında zor engellediği yoğun bir gücün boşalivermesiyle oynayan oyunların baş kişisi olmayı başarıyordu. Böyle anlarında kendini ancak öğlene deyin tutabilir, her zamanki gibi duvarın dibine çömer, oyunu izlerdi. (...) Ve sonra birden öylesine bir canlılık gösterdi ki, onun miskinliğe yakın durgunluğunu tanıyan çocuklar ilkten irkilip bakabilir, sonra kendilerine katılan çocuğun büyüleyici hızına kapılıp giderlerdi.

Dječak je uvijek osjećao nedostatak muške figure u svome životu zato što nije upamtio oca, te nije imao nikakvog kontakta sa njim. Zbog toga se često znao zagledati u fotografiju koja je bila u njihovoj kući, na kojoj se u mnoštvu ljudi izdvajaju žena i muškarac, za koje je mislio da su njegovi roditelji. Kada je promatrao svoga oca na slici, nisu ga obuzimali nikakvi osjećaji, već samo znatiželja. Analizirao je i pomno posmatrao fotografiju, a kada bi u tim trenucima gledao u oca, njegova ličnost bi nestajala, baš kao što je i on sam nestao iz njihovih života, a jedina uspomena na njega bila je ta fotografija:

*Zagledao bi se u blijedu fotografiju zakačenu ispod Kur'ana u ljubičastom svilenom peškiru. Na fotografiji nije mogao prepoznati ko mu je majka među gomilom ljudi, ma koliko se trudio. Međutim, odmah bi pronalazio oca, odnosno onog za koga se kaže da mu je otac. Zainteresovano, ali bez ikakvog buđenja emocija je posmatrao tog čovjeka čija je jedna polovica lica bila u suncu, a novilo njegovog šešira je bilo u suprotnošću sa neurednošću njegove jakne. Lijeva strana njegovog oca bila je tako osvijetljena suncem da je djetetu pri svakom pogledu čovjek postajao još plavlji. Međutim i njegova majka i on su bili poprilično tamnopusiti. Ako je plavi čovjek na fotografiji njegov otac, prilično se udaljivao sa novom pojavom koja se topi na svjetlosti, te je dobivajući nepoznatu ličnost, za dijete izgubio svoju potrebnost. (Füzuzan, 1982: 42-43)<sup>30</sup>*

Kada bi bio sa svojom majkom, dječak je pokušavao da je razumije i da joj se približi, te se trudio se da je ničim ne razljuti. Međutim, njegova majka je uvijek bila hladna i potaknuta razočarenjem u njegovog oca koji ih je napustio, a dječak je za nju postao stalni podsjetnik na mušku podlost. Dječak je sporo napredovao i počeo je da hoda tek nakon godinu dana. Majka mu je zbog toga stalno govorila kako će biti gluh ili hrom ili glup, jer ništa dobro ne može ostati od njegovog oca. Kasnije, kada bi mu uputila takve teške riječi, dječak je bio već zreo i svjestan stvari oko sebe, te je znao da njegova majka to govori kao žena na koju je pao sav teret života i koja se sama bori za njihov opstanak. Ona iskazuje svoje nezadovoljstvo kao samohrana majka pogođena siromaštvom, a jedina osoba koja je u takvim trenucima sluša je dječak, te na njega istresa svu nakupljenu gorčinu. Dječakova majka pod pritiskom uloge i

---

<sup>30</sup> Mor ipek kabındaki Kur'an'a onun altına iliştirilmiş bir solgun fotoğrafa dalardı. Fotoğraftaki kalabalığın içinde hangisinin annesi olduğunu ne denli çıkaramazdı. Oysa babasını hemen buluyordu, yani babası olduğu söyleneni. Yüzünün yarısı güneşe düşmüş, şapkasının yeniliği ceketinin dalgınlığına aykırı o adamı ilgiyle ama hiçbir duygu canlanmasına uğramadan izlerdi. Babası olanın sol yanını resimde güneş öylesine kavramıştı ki, her bakışında giderek daha sarışın bir adam oluyordu çocuk için. Oysa annesi de kendisi de adamakıllı esmerdiler. Fotoğraf sarışını babaysa, ışıklarda eriyen yeni görünümü ile iyiden uzaklaşıyor, bilinmez bir kişilik edinerek çocuk için gerekliliğini yitiriyordu.

oca i majke biva često neprijateljski raspoložena prema svome djetetu, te se ponaša odbojno i nezainteresovano, a to itekako utječe na razvoj djetetove ličnosti:

*Tek je prvu godinu uspio stajati na nogama. Sporo je napredovao. Njegova majka je drugim ljudima ponekad govorila: 'Ah, zar će mi biti i bogalj!' (Füruzan, 1982: 43)<sup>31</sup>*

*Žena je malo govorila i nije se žalila. Čak su i neke psovke izlazile prirodno iz njenih usta, kao da su nešto u čemu se uživa. Majka bi ga stavljala ispred sebe i govorila: 'Ti ćeš biti ili gluh ili hrom ili glup. Drugačije ne može. Zar misle da ću obraćati pažnju na to, ništa me ne zanima. I onaj tvoj otac, ni on me ne zanima, razumiješ li? Šta ti razumiješ, ni to me ne zanima...'*

*Mora da je njegova majka ovo govorila i ranije, a ako je do djeteta i on je razumio svaku riječ. Tako se sjećao. Ne, ne, znao je šta je rečeno, razumio je.“ (Füruzan, 1982: 45)<sup>32</sup>*

Majka je bila jako razočarana žena koja se trudila da preživi, ali je u toj borbi zanemarila svoje dijete, pa se čak okrenula i nekim društveno neprihvatljivim aktivnostima. Nakon muževljeve smrti, ona počinje dovoditi kući razne muškarce, međutim ona je i dalje nesretna i nezadovoljna žena, te vlastiti osjećaj krivice iskaljuje na djetetu. Emocionalno zlostavljanje kojem je dječak od malih nogu bio izložen kod njega će sigurno ostaviti brojne emocionalne posljedice. Međutim, njegova majka se ne obazire ni na dječaka, ni na druge ljude, već se predstavlja kao buntovnica neopterećena onim šta će joj svijet reći. Ponašanje i postupci muškarca koji im je neko vrijeme dolazio kod dječaka su izazivali divljenje. Naime dječaku je falila muška figura, otac kao uzor o koga bi se ugledao i sa kojim bi stvarao prisan odnos. Iako mu to nije otac, dječak promatra i oponaša ponašanje i teške korake tog muškarca. Ipak atmosfera u kući je napeta i dječak se osjeća kao višak pokraj majke i tog muškarca:

*Taj čovjek koji je malo govorio, malo se smijao, malo jeo i malo gledao drugim ljudima u oči, bio je treća osoba u sobi u kojoj su se smjestili. Osim toga, to što je muškarac činilo ga je zanimljivom i tihom snagom za dječaka. Grubo ponašanje koje*

---

<sup>31</sup> Bacaklarının üstünde durmayı anca başarabildiği ilk yıldır. Gelişmesi yavaş olmuştur.

Annesi "Ah, bir de kötürüm mü olacak bu başıma!" diyordu arada bir başkalarına.

<sup>32</sup> Kadın az konuşurdu, yakınmazdı. Bazı ilenmeler bile onun ağzından olan olağan, hatta tat alınacak şeylercesine dökülürdü. Annesi onu karşısına alır, "Sen ya sağır olacaksın ya kötürüm olacaksın, yahut da aptal," derdi, "başka türlü olmaz. Ah buna aldırır miyim sanıyorlar, umrumda değil hiçbir şey. Senin baban var ya, o da umrumda değil, anlıyor musun? Ne anlarsın sen, o da umrumda değil."

Eskiden söylemiş olmalıydı annesi bunları, çocuğa kalırsa o da her sözcüğü anlamıştı. Öyle anımsıyordu. Yok yok, biliyordu söylenenleri, anlamıştı.

*je čovjek poprimio iz fabrike pojačavalo bi se se sa jakim udarcima njegovih cipela sa čivijama, dok približavo sobi svaki put kad dođe, ovaj zvuk bi malo po malo ispunjavao dijete. (...)*

*Tri ruke su posezale za istom posudom.(...) Majka se prema njemu odnosila sa neočekivanom ukočenošću i hladnoćom kad je bio treća osoba u njihovoj sobi. (Füruzan, 1982: 44-45)<sup>33</sup>*

Pošto je majka stalno odsustvovala od kuće i nije imala kome da ga ostavi na čuvanje, ona bi dječaka umotavala u nešto i tako mu vezivala noge i ruke, a dječak je bilo primoran da satima leži, sav u mokraći i izmetu. Takav odnos prema djetetu može se okarakterisati kao nemar i zlostavljanje, kako fizičko, tako i emocionalno. Majka bi mu čak sipala nešto u usta što je, kako dječak navodi, u njemu izazivalo mučninu. Takve stvari su se najčešće dešavale zimi i dječak je zimu povezivao sa ružnim uspomnama:

*- Evo zviždajka je zazviždala - govorila je njegova majka, - ne miči se, zaključat ću te, niko neće ući. A onda ga je zamotavala u nešto i vezivala. Da, da, vezivala mu je ruke i noge. Satima se valjao u vlastitoj mokraći i izmetu i tako je ležao, obavijen teškim mirisom.*

*Prije nego što izađe vani, ona mu se približavala i u dječakova usta je kašikom sipala nešto toplo i mučno. Odlazila je zalupivši nevjеровatnom brzinom ta stara vrata. Dijete je sve to razumjelo i sve se događalo zimi. Sada se računalo da je više odrastao. (Füruzan, 1982: 45-46)<sup>34</sup>*

Dječak je bio jako usamljen i jedino šta je mogao raditi da prekrati vrijeme dok se njegova majka ne vrati kući je da kroz prozor posmatra okolinu i ljude. Kada bi se smračilo, dječak je znao da će mu se majka uskoro vratiti kući. Međutim, i kada bi se majka vratila kući, njegova usamljenost je i dalje trajala jer se majka ponašala kao da ga vidi prvi put. Dječak je pomalo

---

<sup>33</sup> Az konuşan, az yiyen, başkalarının gözlerine az bakan o adam barındıkları odanın üçüncü kişisiydi. Üstelik, erkek oluşu onu çocuk için ilginç ve sessizce izlenecek bir güç yapıyordu. adam işçilikten edindiği ağır davranışları, kabarlı kunduralarının tok vuruşlarıyla yoğunlaşır, her gelişinde bu ses odaya yaklaşırken çocuğun içine azar azar dolardı. (...)

Aynı kabin içine uzanırdı üç el. (...) Annesi ona odalarında üçüncü birisi olduğunda umulmadık bir sertlik ve soğuklukla davranırdı.

<sup>34</sup> "İşte düdük çaldı," diyordu annesi, "buradan kıpırdama, kapıyı üstüne kilitliyorum, kimsenin geleceği yok." Sonra onu bir şeylere sarıp bağlıyordu. Evet, evet bacaklarını kollarını bağlıyordu. Saatler geçtikçe çişinin dışkısının içinde kayıyor, ağır bir kokuya belenerek yatıyordu öylece. Dışarı çıkmadan önce ona yaklaşıyor, ağzına kaşıkla tuhaf bir ılıkta, iç bulantısı veren bir şeyler akıtıyordu çocuğun. O eski kapıyı inanılmaz bir hızla vurarak kapatıp gidiyordu. Tüm bunları algıyordu çocuk ve hepsi de kışın oluyordu. Şimdi artık büyümüş sayılırdı.

počeo shvatati da je tjeskoba u njemu prouzrokovana odnosom s majkom, ali to nije mogao izraziti jer je bio još mali da spozna svoja osjećanja, te u konačnici shvata da je grubost njegove majke svojevrsan odbrambeni mehanizam, ono što je nju štitilo kao ženu:

*Dok je dječak gledao kroz prozor, svaki put je prvo vidio ovo drvo i nakon što se navikne na njega, mogao je razaznavati ljude. Kako su se ljudi mijenjali, znao je da se približava vrijeme majčinog dolaska.*

*Uvijek je bio sumnjičav.*

*Zato što svaki put kad ga njegova majka majka vidi, to je kao da se sa njim susreće prvi put. A dijete je pomalo shvatalo da tjeskoba koja se u njemu stalno kreće usmjerena ka njegovoj majci, ali to nije moglo izraziti. Osjećalo je kako grubost njegove majke nastala od brojnih stvari koje čuvaju ženu. (Füruzan, 1982: 48)<sup>35</sup>*

Dječak se često prisjeća vremena kada je njegova majka neko vrijeme počela raditi u fabrici duhana, a miris duhana koji je ona nosila na sebi za dječaka bio poput majčinog milovanja i nešto svojstveno njegovoj majci. Kada bi ona prošla pored njega noseći taj miris na sebi, dječaku bi se to činilo kao da ga je pomilovala po glavi zato što je dječak silno čeznuo za majčinim dodirrom, blizinom i naklonošću, a ništa od toga nije dobivao od svoje majke. Sve što je njegova majka radila, način na koji se ponašala i kako je izgledala, te rečenice koje je često govorila kao što su: „Da, treba živjeti.“<sup>36</sup> su stvari koje je dječak vezivao za nju, te je stvarao i zamišljao prividnu bliskost sa njom:

*Brzo je padao mrak, onda bi se njegova majka vraćala, donoseći na sebi miris duhana čiji mirisi su dopirali do dječaka, oblikovali ga i upozoravali njegova osjetila. Je li to djetetu pomilovala glavu? Možda i jeste, zato što je pritisak slatkog i oporog zraka koji dopire od njenih ruku do njegovog nosa mogao proizaći jedino iz ovakve prisnosti... (Füruzan, 1982: 48)<sup>37</sup>*

---

<sup>35</sup> Çocuk camdan dışarı bakarken her defasında önce bu açığı görüyor, ona alıştıktan sonra insanları seçebiliyordu. İnsanlar değişirken, annesinin gelme zamanın yaklaştığını biliyordu. Hep kuşkuluydu.

Çünkü annesi onu her gördüğünde onunla ilk karşılaşılıyor gibi. Çocuksa içinde kayıp duran sıkışmanın salt annesine yönelik olduğunu giderek öğreniyor, fakat bunu dışlaştıramıyordu. Annesindeki sertliğin kadını koruyan birçok şeyden oluşturduğunu seziyordu.

<sup>36</sup> „Yaa, işte yaşamak lazım.“

<sup>37</sup> Akşamlar çabuk gelirdi, sonra annesi dönerdi. Üstünde çocuğun kokularla ulaştığı, biçimlediği, duyularını uyardığı tütün kokusunu getirerek. Başını mı sıvazlardı çocuğunun? Belki de evet. Çünkü ellerinden burnuna değin gelen tatlı kekremsi havanın bastırışı ancak böyle bir yakınlıktan geçebilirdi.

Dječak je na razne načine pokušavao da privuče majčinu pažnju i da pobudi njenu ljubav i nježnost jer je bio jako usamljen i željan majčinske ljubavi, te se trudio da ispuni svaku majčinu želju i pazio je da je ne razljuti. Međutim, njegov trud je bio uzaludan, te se pokušavao naviknuti na okruženje bez ljubavi od strane depresivne i umorne žene koja se nikad ne smije i ne žali i koja nema vremena ni za njega:

*Pokušavao je ispuniti svaku majčinu želju i izbjegavao je da je razljuti. Veoma rano je naučio da žena nema vremena. Opaža nesavladivost mlade žene, koja se ne smije, koja je umorna, koja se ne žali i koja ograničava svoje dijete, pokušava se prilagoditi nevoljenosti kojom ga obavlja i želi da joj se dopadne. (Fürüzan, 1982: 49)<sup>38</sup>*

Za razliku od zime koju je dječak povezivao sa ružnim uspomenu, ljeta se sjećao po lijepim stvarima. Iako majka i dječak nikad nisu izlazili skupa, jedne nedjelje je sa majkom izašao u šetnju. Dječak je posmatrao ljude oko sebe, a posebno roditelje koji su se s ljubavlju i osmijehom odnosili prema svojoj djeci, zatim žene čiji pogledi nisu bili kao kod njegove majke, već puni topline. Sav taj prizor, buka, gužva i šarenilo su oduševljavali dječaka koji nije imao priliku da sve to vidi u društvu svoje majke. Međutim, njegova majka nije dijelila dječakov entuzijazam, već je nezainteresovano posmatrala okolinu:

*Šta je sve to bilo, ta buka, ta fešta, ta gužva, ta lica puna osmijeha, balondžije, šekerđije, obučari, šoferi, prodajna mjesta puna raznih stvari i odrasli koji se naginju svojoj djeci i koji pažljivo i sa osmijehom nešto objašnjavaju svojoj djeci. Njegova majka je, vidjevši sve to, bila nezainteresovana, čak blijeda. Oči žena nisu bile poput majčinih, već su imale sretan i topal pogled. (Fürüzan, 1982: 52)<sup>39</sup>*

Kada je jednog dana dječak pitao svoju majku za njihovo porijeklo, ona mu je prvi put u životu dala objašnjenje, odnosno pričala mu je o mjestu iz kojeg ona potječe, o njegovom ocu koji je otišao kada je dječak imao godinu dana i o tome kako ni ona sama ne poznaje svoga oca. Analizirajući ovaj razgovor, moguće je objasniti njenu indeferentnost prema muškarcima, jer i ona sama potječe iz nestabilne porodice u kojoj nije osjetila očevu ljubav:

---

<sup>38</sup> Annesinin istediğini yerine getirmeye çalışıyor, onu öfkelenmekten kaçınıyordu. Kadının vakti olmadığını çok erken öğrenmişti. Gülmeyen, yorgun, ama yakınmayan bir genç kadının çocuğu sınırlayan aşılmazlığını algılıyor, onun çevresine ördüğü sevgisizliğe ayak uydurmaya çabılıyor, beğenilmek istiyordu.

<sup>39</sup> Neydi tüm bunlar, bu gürültü, bu şenlik, bu kalabalık, gülücüklerle dolu yüzler, baloncular, şekerçiler, ayakkabı boyacıları, şoförler, bir sürü şeyler dolu satış yerleri, çocuklarına eğilip gülücüklerle, özenle bir şeyler anlatan büyükler. Annesi bütün bunları görüyormuşça ilgisiz, hatta solgundu. Kadınların gözleri annesindeki gibi değil, mutlu sıcak bakışıydı. Erkeklerin kollarına girmiş, hep önemli bir şeyleri görüyor gibiydiler.



- *Jesmo li mi uvijek bili odavde?*

- *Odakle si to naučio? Šta znači jesmo li uvijek bili odavde?*

- *Ništa... Ponekad kao da o nama govore ovdašnji odrasli.*

- *Dobro, dobro. Tvoj otac je bio odavde. Tvoj otac, znaš ga sa fotografije. Pokazala sam ti je. Osim toga, uvijek sam govorila da mene nema na toj fotografiji. Kažem ja da je kod tebe nešto čudno otkako si se rodio. Stalno me tražiš na toj slici. Ona za koju misliš da sam ja je žena prijatelja tvoga oca. Voz je prolazio kroz mjesto odakle sam došla. Vozovi čiji su krovovi vagona otvoreni, unutra su puni životinja. Prolazili su i putnički vozovi. Ah, više se ničega ne sjećam. Da, ne sjećam. Onda sam tebe rodila. Eto to je tvoj otac. Otišao je kad si imao godinu dana. Ni ja nemam oca. Nisam ga upoznala. I da jesam, šta s' tim? Treba živjeti. (Füruzan, 1982: 56-57)<sup>40</sup>*

Dječak je veoma rano sazreo jer je znao da njegova majka dovodi muškarce u njihovu sobu i prodaje svoje tijelo kako ih mogla prehraniti. Iako je bio veoma mali kako bi u potpunosti razumio svoja osjećanja i to što je njegova majka radila sa muškarcima, miris cimeta koji se širio po sobi podsjećao ga je na to i nije ga volio, te ga se bojao, jer se taj miris miješao sa njegovom majkom i ženskim spolom. Zbog toga njegova majka ga je uporno udaljavala od sebe jer je i sama bila isfrustrirana položajem u kojem se nalazi, ali dječak nije odustajao od nje i nikada nije osjećao mržnju prema njoj. Bez obzira na majčino emocionalno i fizičko zlostavljanje, dječak je i dalje pravdao njene postupke i tražio izgovore zašto je to tako, iako je priželjkivao da sve bude drugačije. Međutim, jedne noći sve se u potpunosti mijenja kada dolazi čovjek kojeg je upoznao ranije, te govori dječaku kako mu je majka „kurva“ i kako će je ubiti. Dječak, uplašen za majčin život trči da nekog pozove u pomoć, međutim razmišlja o tome šta da radi ako ga ljudi budu pitali šta jedno dijete u ova doba radi na ulici, a on ne bude mogao progovoriti jer je već imao problema sa govorom zbog raznih trauma. Iako dječak ne zna šta znači riječ „kurva“, on osjeća kako ta riječ sa sobom nosi loše značenje i bez obzira na

---

<sup>40</sup> - Biz hep buralı miyiz?

- Nereden öğrendin bunu? Biz hep buralı miyiz ne demek?

- Hiç... Ben bazen bizi konuşuyorlar gibi oluyor, buradaki büyükler.

- Peki, peki. Baban buralıydı. Baban işte, resimdeki biliyorsun. Sana göstermiştimdir. Üstelik hep söylerim, o resimde ben yokum. Ama diyorum ya, sende doğduğundan beri bir gariplik var. Hep arayıp duruyorsun beni o resimde. Ben sandığın babanın arkadaşının karısıdır. Geldiğim yerden tren geçerdi benim. Üstü açık vagonları olan trenler, içleri hayvan dolu. Yolcu trenleri de geçerdi. Başka bir şey kalmadı aklımda. Evet kalmadı. Sonra seni doğurdum. İşte, baban odur. Sen bir yaşındayken gitti. Benim babam da yoktu. Tanımam. Hem de olsa ne olacak. Yaşamak lazım.

to, staje na majčinu stranu i ne želi da ona umre, jer koliko god da su njeni postupci bili loši, ona je ipak njegova majka:

*A šta ako opet, uprkos velikoj želji, ne mogne govoriti? Zar uistinu ponekad nije mogao govoriti. Treba li reći: 'moja majka je kurva?' Hoće li je zbog toga jedan od ovih ljudi ubiti? Eto, vidiš da mogu govoriti. Možda je moja majka 'ta', ali ne bi trebala zbog toga umrijeti. Sagnuo se, zadrhta, osjetio je bljuvotinu u grlu, te je počeo povraćati samo neku zelenu tečnost jer mu je stomak bio prazan. Dok je povraćao, iznenadio se koliko su mu noge tanke. Nikad se dosad nije sagnuo i pogledao svoje noge. Obuzeo ga je snažan osjećaj straha koji ga je opet tjerao na plač. (Füruzan, 1982: 62-63)<sup>41</sup>*

Dječak vidno potresen i prestrašen želi da nekome ispriča šta se dogodilo, međutim odustaje i bježi, a utočište pronalazi u Bogu, te Ga moli da mu sačuva majku riječima: „Allahu moj, ne daj da mi se majci nešto dogodi!“, te uporno ponavlja te riječi, vjerujući da će Bog spasiti njegovu majku.

Iako je majka sve vrijeme bila distancirana, u njihovom odnosu događa se preokret, kada ih taj nemili događaj zbližava, te dječak po prvi put osjeća istinsku bliskost sa svojom majkom. Konačno, činjenica da su majka i dijete prvi put tako bliski jedno drugom pokazuje da Füruzan želi ukazati na drugu vrstu emocija i ljubavi koja postoji u društvu. Dječakova majka po prvi put iskazuje svoju brigu za djetetom koje je prestrašeno za majčin život i tješi ga:

*Majka ga je čvrsto privila uza se. - Gdje si bio? - upitala ga je. – Reci, hajde. Ja sam dobro. Nema nikog. Otišli su. Dušo moja. Htjela sam te potražiti, ali se nisam odmah uspjela sabrati. Govori, reci nešto...*

*Dijete je zarilo glavu ispod fotelje na kojoj je majka sjedila i počelo glasno jecati.*

---

<sup>41</sup> Ya yine kimi zamanlardaki gibi istese bile konuşamazsa? Gerçekten de bazen konuşamıyor muydu? 'Annem orospudur' mu diyecekti? 'Bu yüzden iki adamdan biri, eskisi onu bıçakla öldürecekmiş. Konuşabiliyorum işte. Annem o şeyden olmuş, ama ölmesin. Eğildi, ürperdi, kusmuğa benzer bir şeyler doldu ağzına, sendelemeye başladı. Midesi boş olduğundan yeşil ince salgılar kusuyordu. Kusarken bacalarının siskalığına şaşıtı bu kez. Bacaklarına şimdije değin hiç eğilip bakmadığını düşündü. Ağlama duygusunu yeniden depreştiren yoğun bir korku sardı içini.

*– Hej, stani, nemoj plakati - reče majka. - Stani, ne plači, dođi u krevet da zajedno legnemo. Kasno je, a ti još nikako nisi zaspao. Sigurno si se smrztio na napolju...“  
(Füruzan, 1982: 64)<sup>42</sup>*

Sagledavajući društvo iz perspektive roda, autorica u pripovijetci „Çocuk“ (Dijete) u prvi plan stavlja ženu, koja odlučno odbacuje sve ono što tradicionalni patrijarhat nameće. Naime, glavna junakinja ove priče odbija da bude ukalupljena verzija poželjne žene u turskom društvu, koja se kreće jedino u privatnom prostoru, dok njene potrebe kao žene bivaju sasvim zanemarene. Ona, kao samohrana majka biva i otac i majka svome djetetu, te se bori za njihov opstanak. Međutim, u toj borbi se okreće prostituciji, odbacujući tradicionalni model podjele društvenih uloga i ne prihvatajući ulogu „drugog“. Njena uloga buntovnice u ovoj priči dodjeljuje joj etiketu „kurve“ od strane muškog predstavnika društva, nastojeći je prikazati manje relevantnom i manje vrijednom od muškarca.

## 8. Životna perspektiva djece sa ulice

---

Djeca koje su roditelji napustili i čija jedina porodica i utočište postaje ulica pokušavaju se prilagoditi takvom načinu života. Ta bezizlaznost je upravo ono što ljude tjera na krađu, nasilje i razne druge nezakonite postupke, a Füruzan ovom pripovijetkom kritikuje društvo koje je okrenulo leđa takoj djeci i koje prebacuje krivnju na njihove roditelje. Takva djeca, odrasla bez ljubavi i suosjećanja najčešće izrastaju u problematičnog muškaraca.

„Sokaklarından Gemilerin Geçtiği Kent“ (Grad kroz čije ulice prolaze brodovi) je priča o dječaku Bünyaminu Doksanu, koji je još kao mali ostavljen da se snalazi na ulicama Istanbula, bez igdje ikoga i dječaku Cansu-u, kojeg su jedne zimske noći roditelji ostavili ispred policijske stanice. U ovoj priči autorica na neki način implicira kako će ta djeca u budućnosti izasti u kriminalce i stalno će imati probleme sa zakonom. Kada su policajci ugledali Cansu-a zamotanog u povoje i vidjeli da je dječak, sažalili su se nad njegovom sudbinom koja mu je okrenula leđa. Neki od policajaca su sažalijevali majku koju je sudbina natjerala da napusti dijete, dok su drugi osuđivali dječakovu majku, a da pri tome nisu

---

<sup>42</sup> Annesi onu sıkıca bastırđı kendine.

– Neredeydin? dedi. Bak konuş. Ben iyiyim. Kimse yok. Gittiler. Canım benim. Senin için çıkıp bakayım dedimse de, işte hemen toparlanamadım. Konuş haydi, bir şey yok, konuş...

Çocuk başını annesinin koltuk altına gömdü. Hıçkırıklarla ağlamaya başladı.

– Aaa, dedi kadın. Ağlama, ağlama, yavaş. Gel benle, yatağa birlikte uzanalım. Bu gece sen de hiç uyumadın. Üşümüşsündür...

spominjali njegovog oca kao krivca, jer je u patrijarhalnom društvu muškarac - otac hranitelj, a žena - majka se brine o djeci. U njihovom razgovoru možemo vidjeti koliko je u svijest društva duboko ukorijenjena neravnopravnost spolova, gdje otac nema nikakvu odgovornost prema djetetu, dok se majka direktno krivi kako je ona ta koja je dijete ostavila poput šteneta pred vratima:

*Otvorili su smotuljak. Neko je zavikao:*

*- Ovo je muško! Teško njegovoj majci!*

*- Pa ovo je zaista muško! Pogledajte ga, poput lava je!*

*- Čudim se! Hej čudim se njegovoj majci i njenoj vjeri!*

*- Kako mogu ostaviti ovolišnu djecu?*

*- Ne govori, ne govori! Ko zna šta je snašlo ženu.*

*- Zar je majka neko ko svoje dijete ostavi poput šteneta pred vratima? Pusti to!  
(Füruzan, 1982: 69)<sup>43</sup>*

Bünyaminu koji ni sam nije znao koliko ima godina, odakle je došao i ko su mu roditelji jedina su utjeha bila djeca sa ulice poput Cansu-a i Zafera, koji su i sami napušteni i tumaraju ulicama Istanbula, ne znajući ni za roditelje, ni za disciplinu. Bünyamin je još kao mali ostavljen Kirmanu, noćnom čuvaru u ambaru i prijatelju iz vojske Bünyaminovog oca, koji mu je bio duhovni djed i jedina osoba koju je smatrao sebi bliskom. Kirman je bio neko ko se hranio u narodnoj kuhinji i bio je siromašan. Iako je i sam živio veoma teško, povjeren mu je život djeteta kojem je on bio jedina porodica u Istanbulu. Čak i kada jednoga dana budu išli kod salepdžije da popiju salep, salepdžija će pomisliti da mu je Kirman otac, međutim noćni čuvar jednoga dana Bünyaminu priča priču o njegovom ocu:

*Noćni čuvar mu je samo jednom govorio o njegovom ocu. (...) Pričao mu je kako mu je otac ukrao majku, kako je nakon toga otišao u vojsku i kako je umro u vojsci.*

---

<sup>43</sup> Paçavraları açtılar. Biri bağırdı:

- Oğlan bu! Vay anasını!

- Oğlan sahi yahu!

- Baksanıza arslan gibi! Garibim be! Garibim ulan! Anasına dinine...

- Nasıl koyverirler buncağızları!

- Deme deme! Kim bilir nedir başına gelen kadının. Çocuğunu it enciği gibi kapiya bırakandan ana mı olur? Bırak be!

- Umro je jadničak. - reče.

*To je rekao tako da je Bünyamin shvatio kako je smrt njegovog oca bila neminovna. (...) Otkako žive zajedno, čuvar je tog dana prvi put održao svoj najduži govor..*

- Jedno jutro smo ustali i tvoj otac je umro. Bio je mlad. Bio je veoma hrabar. Tvoja majka ga je htjela i pobjegla je kako bi proslavili svoju ljubav. Poručnik vojske je došao doktoru. - Ostao je bez pluća, šta da radim? - rekao je. (Füruzan, 1982: 80)<sup>44</sup>

Kada je Kirman iznenada umro, Bünyamin gubi svoga duhovnog djeda. Pogođen tugom, tu vijest saopćava čovjeku koji je boravio sa njima u ambaru, međutim Bünyamin se susreće sa njegovom ravnodušnošću. Taj čovjek ga tjera da ode u narodnu kuhinju gdje je ručao sa svojim djedom, te da njima plače i obrati se za pomoć. Rekao mu je da kaže kako je i on iz Erzicana, jer će se ljudi iz kuhinje zauzeti za dječaka kada čuju da su iz istog mjesta:

- Šta je sa onim mjestom gdje si ručao navečer sa djedom, tamo idi. Oni su iz Erzicana. Idi, plači i govori, ispričaj im situaciju.

*Čim je čovjek rekao 'Plači!', Bünyamin je počeo plakati. (Füruzan, 1982: 92)<sup>45</sup>*

Prepušten sam sebi, Bünyamin se okreće ulici i djeci poput Zafera i Cansu-a, čije su sudbine slične njegovoj i koji su napušteni i prepušteni sami sebi. Bünyamin se pojavljuje u njihovom društvu kao neko ko jedini među njima nema krivični dosje. Bünyamin je u njihovom društvu bio novak, koji se morao prilagoditi tom društvu, te utočište pronalazi u dječaku s nadimkom „Karakol“ (Policijska stanica) Cansu-u, koji je veoma rano sazeo i prihvatio svoju nemilu sudbinu. Dječak Zafer nam jako zrelo govori o sudbini djece sa ulice, a autorica time želi iskritikovati društvo koje je takvu djecu prepustilo ulici i od njih napravilo potencijalne kriminalce, zlostavljače, te zavisnike droga i alkohola :

- Ali nisi pošten, Cansu. - reče. - Ko to od nas nije jadan u ovom Istanbulu? Čeka li nas neko u jednoj od ovih kuća kad se smrknje? (Füruzan, 1982: 83)<sup>46</sup>

---

<sup>44</sup> Gece bekçisi saat bir kez ona babasından söz etmişti. (...) Babasının anasını kaçırdığını, ardından askere gittiğini, askeri de öldüğünü söylemişti.

- Öldü garip, demişti. Öylesine söylemişti ki bunu Bünyamin babasının ölmesinin bir kaçınılmazlık olduğunu anlamıştı. Bekçi, birlikte yaşadıklarından beri ilk kez en uzun konuşmasını yaptı o gün.

- Bir sabah kalktı ki baban ölmüştü. Gençti. Çok yığıtti. Anan ona isteyip de kaçmıştı, sevdaları şanlasın diye Askerin yüzbaşısı doktor geldi. Ciğer kalmamış bunda edeyim dedi.

<sup>45</sup> - Hani dedenle yemek yediğin yer var ya akşamları, oraya git. Onlar Erzicanlıdır. Git, ağla konuş, anlat durumu.'

Adam 'Ağla!' der demez Bünyamin ağlamaya başladı.

Sudbina ovoj djeci nije bila nimalo naklonjena i umjesto da bezbrižno uživaju u igri kao i ostala djeca, oni lutaju sami na ulicama. Ulica ih je podučila kako da se bore za sebe, a život ih je natjerane siromaštvom i očajem okrenuo na pogrešan put. Društvo je zažmirilo nad njihovom sudbinom, baš kao i čovjek koji je stanovao sa Bünyaminom. Zbog toga autorica direktno kritizira svakog pojedinca koji je tu djecu zanemario i koji ih je svjesno uputio na pogrešan put. Svako to napušteno dijete će danas – sutra imati psihičke posljedice izazvane traumatičnim odrastanjem koje nije normalno za dijete te životne dobi.

Dječak Bünyamin, koji se sam – samcat bori za sebe, često utjehu pronalazi u Allahu, te Ga stalno doziva riječima: „Hej veliki Allahu, hej!“<sup>47</sup>, nadajući se Njegovoj pomoći, što su dječaci sa ulice ismijavali, jer su smatrali da su ih svi napustili, pa i Allah. Međutim, kad je na red došla priča o roditeljima, jedan od dječaka sa ulice na ironičan način opisuje „težnju“ bivanja muškarcem u turskom društvu:

*- Slušaj ti, seljačiću, - reče on. - Bog te je napustio, a ti to ni ne znaš. Kako nastaje dijete? Lekcija prva: Nađu se muškarac i žena, onda se jedno vrijeme gledaju, potom se ljube kao na filmu, strast ovlada njima i tako nastanemo mi. Ženin stomak raste, a muškarac nestane bez traga.... Eh, nije lahko biti muško. Obaviš svoj posao i zбриšeš. Mi smo ta djeca poslije obavljenoga posla. Mi smo kurvini sinovi... (Füruzan, 1982: 89)<sup>48</sup>*

Muški junaci u Füzuraninim pripovijetkama su uglavnom djeca, koji su još u ranom djetinjstvu istraumatizirani i prerano sazreli, a čije će traumatično djetinjstvo kasnije obilježiti njihov život. Iako su muški likovi u Füzuraninim pripovijetkama na neki način manje patili od ženskih, Füzuran ne umanjuje ni njihovu patnju, jer ona u svojim pripovijetkama ne govori o posljedicama, već o uzrocima koji su doveli do devijantnog i neprihvatljivog ponašanja kod oba spola.

---

<sup>46</sup> - Cansu, ayıp ettin ama, dedi. Hangimiz garip değiliz şu İstanbul'da? Akşam olduğunda şu evlerden birinde bizi bir bekleyen mi var?

<sup>47</sup> “Ey büyük Allah’ım ey!”

<sup>48</sup> - Dinle oğlum köylü! dedi. - Allah seni terk etmiş, senin ondan haberin yok. Bir çocuk nasıl yapılır? Ders bir: Bir erkekle bir karı buluşup bakışirlar, film bir afiyle öpüşürler, zevki sefaya dalarlar, bizi peydahlarlar. Karının karnı şişti mi şişer, dümbük erkek toz.... E, erkeklik kolay mı? Düdükleyip keka kaçacaksın. Biz gibiler bu düdükleme işleminin.... orospu çocuklarıyız.

## 9. Žena koja je okrenula leđa porodici zbog ljubavi

---

„Gecenin Öteki Yüzü“ (Drugo lice noći) je naslovna pripovijetka zbirke pripovijedaka koja u centar dešavanja stavlja jednu djevojčicu, čije ime autorica ne navodi, te pogled na svijet iz njene perspektive. Baš kao muške likove utjelovljene u liku dječaka, autorica na taj način opisuje i nevini i neiskvareni svijet djevojčice koja živi sama sa svojom majkom, jer joj je otac iznenada umro. Njena majka potječe iz bogate porodice koja joj je okrenula leđa nakon što se udala iz ljubavi za čovjeka srednjeg staleža, što porodica nikakako nije odobravalala. Füzüzan u ovoj pripovijetci ističe „pozitivne“ strane siromaštva, te hvali mladu ženu koja je izabrala ljubav umjesto materijalizma i odbacila sve pogodnosti koje bogat život donosi, te se opredijelila za ljubav bez obzira na sve. Baš kao i u pripovijetci „Çocuk“ (Dijete) i u pripovijetci „Gecenin Öteki Yüzü“ (Drugo lice noći) autorica obrađuje društvene činjenice kroz prizmu djeteta koje sve to posmatra svojim nevinim očima.

Autorica u svom djelu kritički posmatra situaciju koju moderno doba donosi, te iznosi priče djece koja su ostala bez oca. Usljed oskudice i siromaštva, djeca bivaju zanemarena od majki koje u svojoj životnoj borbi propadaju i gube majčinski instinkt, a natjerane siromaštvom i depresijom upuštaju se u neprimjerene veze. Česta tema njenih pripovijetki je obični čovjek koji je prepušten životnim tokovima, a opisuje i drame razorenih porodica koje moraju da nastave sa svojom životima. Iako žena u ovoj pripovijetci nije društveno posrnula i okrenula se nemoralu kao žena iz pripovijetke „Çocuk“ (Dijete), već naprotiv, držala se hrabro i dostojanstveno, nakon muževe smrti zanemarila je svoju djevojčicu za koju nije pokazivala pretjerano interesovanje i empatiju. Naravno to nije bio težak slučaj nemara kao u pripovijetci „Çocuk“ (Dijete), ali postojala je izvjesna emocionalna distanciranost majke za svoje dijete koje je na razne načine pokušavalo da privuče majčinu pažnju.

U pripovijetci „Gecenin Öteki Yüzü“ autorica govori o problemu brakova iz različitih društvenih slojeva koji parovima, iako se vjenčaju iz ljubavi, često znaju stvarati probleme, što je slučaj sa mladom ženom koja je ostala mlada udovica. Mlada žena ne nailazi na podršku porodice koja joj mnogo zamjera na njenu odluku i na razne načine je kažnjava i prebacuje joj, jer nije poslušala mišljenje starijih:

- Ne, to nije tako. - govorila bi. - Ukoliko mlada i lijepa udovica želi da bude slobodna i da joj se niko ne miješa u život i ako od početka nije slušala savjete... (Füruzan, 1982: 115)<sup>49</sup>

Mlada žena dolazi iz bogate porodice u kojoj se nedostatak ljubavi nadoknađivao novcem i sa tog aspekta možemo vidjeti da je ona nakon muževe smrti izgubila jedinu istinsku ljubav u svom životu, a osjećaj samoće koji i sama proživljava pobuđuje i u svojoj djevojčici.

Iako je mlada žena napustila svoju porodicu i započela sasvim drugačiji život, i dalje je zadržala stil života visoke klase, te koristi strane riječi za svaku stvar u sobi u kojoj živi sa kćerkom. Iako djevojčica sav taj luksuz smatra čudnim jer se ne uklapa u mjesto u kojem one žive, ona joj se i dalje divi:

*Njena majka je svaku stvar u njihovoj sobi nazivala stranim riječima. Mali ormar koji je prekriven tamno zelenom tkaninom otkako je njegova mermerna površina popucala bio je komoda. A ormar za oblačenje čija su vrata bila sva od ogledala i na čijem naličju su naslikana dvojica debeloguzih anđela bio je garderober. (...) A okrugla stvar ispred toaletnih stolića na koju je mlada žena sjedala kada se sređivala i zvala je 'markiz', od svog nekadašnjeg stanja na sebi više nije nosila ništa drugo osim rozih svilenih pufni za nanošenje pudera, a ispred njega nije bilo ni toaletnog stolića. (...) Majčine papuče, cipele i par 'šosona' (tako je govorila njena majka), bile su poredane ispod garderobera. (Füruzan, 1982: 109)<sup>50</sup>*

Majka je u djevojčici izazivala divljenje i silno je čeznula za njenom ljubavlju i pažnjom. Djevojčica se pokušavala izboriti sa samoćom tako što bi gledala kroz prozor i čekala da se njena majka vrati. Majka bi rano ujutro ostavljala djevojčicu samu i odlazila negdje, te se ponašala nezainteresovano prema njoj. Bliskost koju djevojčica očekuje od svoje majke nalazila bi samo kada bi se razboljela ili dobivala batine:

---

<sup>49</sup> - Yok öyle değil, derdi, genç güzel dul bir kadın karışanı görüşeni olmasını istiyorsa, üstelik ta baştan da öğüt dinlemediyse...

<sup>50</sup> Annesi odalarındaki her eşyayı yabancı sözcüklerle anlardı. Bir zamanlar mermer olan üstü kırıldığından beri koyu yeşil bir kumaşla örtülü küçük dolabın adı komodindi. Kapısı tümüyle aynadan, alınlığına iki tane tombul kıçlı meleğin resmedildiği giyim dolabı ise gardıroptu. Tuvalet masalarının önündeki, genç kadının süsleme anlarında oturduğu "markiz" dediği yuvarlak şeyse, eski durumundan kalma pembe ipek ponponlarından başka bir şeyi taşımıyordu artık ve tuvalet masası da yok önünde.

Annesinin terlikleri, ayakkabıları ve bir çift "şonsonu" (böyle diyordu annesi), gardırobun altına düzgün sıralıydılar.



*Djevojčica je čežnjivo razmišljala o posljednjoj bolesti koje se mogla sjetiti. (Füruzan, 1982: 109)<sup>51</sup>*

Djevojčica je toliko čežnula za majčinim dodirrom da, i kada ju je majka tukla, ona nije osjećala bol, već bliskost sa majkom:

*Kada ju je drugi put istukla, bila je iznenađena tolikom majčinom bliskošću zaboravljajući na bol udaraca koji su pogađali njeno lice, ruke i noge. Majka joj nikad nije posvetila ovoliko vremena otkako su živjele zajedno. (Füruzan, 1982: 112)<sup>52</sup>*

Ovdje već možemo vidjeti koliko je djevojčicina percepcija bliskosti poremećena, jer je djevojčica miješala batine sa pažnjom. Ta čudna vrsta bliskosti uspostavila bi se kad bi majka nakon batina počela da je grli kako bi smirila svoju savjest.

Ta žena, koja je zbog ljubavi odbacila svoju porodicu osjeća kako je usamljena jer njena porodica ne obasipa ljubavlju ni nju, ni njenu kćerku, te joj ne želi ostaviti naslijeđe. Bez obzira na to, ona je i dalje ponosna i ne želi im se povinovati:

*- Svi su oni izdajnici. Nisu htjeli da nas dvije zaštite. Ah, zašto je moralo ovako biti, ah zašto? Neću zavisiti od njih, čak i da pužem. Umorna sam. Ništa ne očekujem, ništa... Prošlo je toliko godina otkako ne živim sa njima, kako mi mogu biti rodbina? Nijedno ih ne volim.“ (Füruzan, 1982: 113)<sup>53</sup>*

Osim toga, autorica želi da naglasi razliku u odnosima između majke i kćerke, te brata i sestre koji ih jednoga dana zamole da sa njima proslave novu godinu. Brat i sestra koji napuštaju svoj zavičaj dolaze u Istanbul, te su i sami jako usamljeni, međutim povezanost između njih je toliko jaka da, kada se uporedi sa odnosom majke i djevojčice, biva jako očita. Brat i sestra su odrasli skromno, u kući punoj ljubavi, a kada se dogode situacije da ponestane novca, to među njima nikad nije stvaralo pasivnost i rezignaciju. Djevojčica žarko želi da se uključi u razgovor među njima, te priča o svojim doživljajima koji sasvim odudaraju od teme. Zbog toga svaki put biva ukorena od majke, dok brat i sestra stalno zadirkuju jedno drugo, šale se i smiju:

---

<sup>51</sup> Küçük kız, anımsayabildiği son hastalığını özlemle düşünüyordu.

<sup>52</sup> Onu ikinci kez dövdüğünde, yüzüne, ellerine, bacaklarına çarpan vuruşları unutarak annesinin bunca yakınlığına şaşırmişti. Birlikte yalnız yaşadıkları uzun süreden beri ona böylesine zaman ayırmamıştı annesi.

<sup>53</sup> - Hepsi hain onların. İkimizi esirgemeyi istemediler. Ah, niçin böyle oldu, ah niçin... Onlara muhtaç olmayacağım, sürünsem bile. Yorgunum. Bir şey beklemiyordum, hiçbir şey... O kadar uzun yıllar geçti ki onlarla yaşamayalı, nasıl akrabam olabilirler? Sevmiyorum hiçbirini.

- *Papagaj se dva puta proderao na mene. - reče djevojčica. - Onda je je neka žena sjela na stolicu iznad mene. Ja sam posmatrala čovjekovu sliku. Čovjek s naočalama rekao je debeloj tetki - Gospođo, tamo je mlada dama.*

- *Šuti, reče mlada žena, šta to pričaš? (...) Ne grizi nokte. - reče mlada žena.*

*Pokušavala je da ublaži glas.*

- *Ko je od vas stariji? - reče mlada žena.*

*Djevojčica ih je pogledala i olabavila tijelo.*

- *Ko će biti stariji, - reče mladi čovjek, - naravno da sam to ja.*

- *Ne vjerujte mu. - reče mlada djevojka. - Ja sam pet godina starija od njega, starija sam mu sestra. Međutim on je tako pametan da zbog toga nikako ne mogu da pređem na mjesto starije sestre. (...) Brat i sestra se nasmijaše. I mlada žena se pridruži ovom smijehu. (Füruzan, 1982: 164)<sup>54</sup>*

Kad mlada žena govori o tome kako godinama nije plesala otkako je udovica, djevojčica ne zna šta znači ta riječ, te ju povezuje sa time što su one same. Također, skromna soba brata i sestre djevojčicu nimalo nije podsjećala na sobu bogate porodice njene majke kamo su povremeno dolazile:

- *Već godinama, - reče mlada žena, - nisam plesala. Moj posljednji ples bio je na zarukama sa zetom kćerke moje sestre, kao član porodice. I udovica pazi koliko se raduje.*

---

<sup>54</sup> - Papağan iki kere bana bağırdı, dedi küçük kız. Sonra bir kadın koltukta üstüme oturuyordu. Ben adam resmine bakıyordum. Gözlüklü adam şişman teyzeye dedi ki, hanımefendiciğim orada küçük bir hanım var.

- Sussana, dedi genç kadın, neler anlatıyorsun sen?

- Tırnaklarını da yeme, dedi genç kadın.

Sesini yumuşatmayı deniyordu. - Siz, dedi genç kadın, hanginiz buyoksunuz?

Küçük kız onlara baktı, gövdesini gevşetti.

- Kim büyük olacak, dedi genç adam, elbette ben.

- Inanmayın siz ona, dedi genç kız. Ben beş yaş büyüğüm ondan, ablasıyım. Fakat o öyle akıllı ki, bu yüzden ablası yerine geçemiyorum bir türlü. (...) İki kardeş gülüştüler. Genç kadın da bu gülüşe katıldı

*Djevojčica je pokušavala shvatiti značenje riječi udovica. Ili se time kaže da su one same? Prvi put su skupa na konaku. Djevojčica u ovoj sobi nije vidjela ništa što je podsjeća na mjesta na koja su ranije išle. (Füruzan, 1982: 164)<sup>55</sup>*

Djevojčica se sjećala razgovora između njene majke i starije žene koju je oslovljavala starijom sestrom. Ti razgovori su uvijek bili ispunjeni napetom atmosferom, posebno iz razloga što je porodica njene majke uvijek prebacivala i spočitavala njenu udaju iz ljubavi. Djevojčicina majka je tražila nasljedstvo kao svoje zakonsko pravo od porodice, međutim oni su je ucjenjivali zbog njene udaje koju su smatrali greškom. Majka je zbog takve nepravde bila jako ogorčena jer su je na taj način ponižavali i primoravali da ih moli za nešto što je svakako njeno pravo. Njena porodica koja je navikla da sve rješava novcem, pokušavala je da slomi mladu ženu manipulišući njenim nasljedstvom, međutim mlada žena se na sve načine zauzimala za sebe i borila za svoje pravo:

*- Ako je to još i mlada i lijepa žena...*

*- Ako je osim toga udovica...*

*- Ljubav čovjeku ne daje za pravo da radi neke stvari. (...)*

*- Trebala si udobrovoljiti starije. Sve si nas mnogo povrijedila, dušo...*

*- Trebaš se polako truditi da se prošlost zaboravi.*

*- Ne želim. - reče mlada žena (...) - Imam pravo na sve kao i vi. Vi mi dajete ono što je moje, ni to ne prihvatam.*

*- Ali kćeri... - govorila je starija žena. - Rekli smo ti da ćeš biti uskraćena nasljedstva, tvoj zet, ja, ostali, tvoj otac... (Füruzan, 1982: 175-176)<sup>56</sup>*

---

<sup>55</sup>- Yıllar var, dedi genç kadın, - ben dans etmedim. Son dansımız ablamın kızının nişanında damatla yapmıştım aileden biri olarak. Dul bir kadın neşesinde de ölçülü oluyor.

Küçük kız dul bir kadın tanımının ne anlamına geldiğini bulmaya çalıştı. Yoksa onların yalnız olduğunu mu söylemekti bu? Birlikte ilk kez bir künüklüktaydılar. Bu odada daha önce gittikleri yeri andıran hiçbir şey görmüyordu küçük kız.

<sup>56</sup> - İnsan hele genç ve güzel bir kadınsa...

- Dulsu üstelik...

- Sevmek bazı şeyleri yapmak için hak kazandırmaz insana.

- Büyüklerin gönlünü alman gerekiyordu. Çok kırdın hepimizi canım. Yavaş yavaş geçmişi unutturmalısın.

- İstemem, dedi genç kadın. (...) Her şeyde sizin kadar hak sahibiyim. Benim olanları bana vermeye kalkıyorsunuz, tenezzül bile etmem.

- Fakat kızım, diyordu yaşlı kadın. - Mirastan mahrum edileceğini söylemiştik enişten, ben, ötekiler, baban...

Mlada žena ipak nakon izdaje vlastite porodice više nikome ne može da vjeruje, te je ovaj poziv i gest koji su brat i sestra učinili prema njima dvjema smatra čudnim i nerazumljivim. Kada je ostala nasamo sa mladim čovjekom, mlada žena mu iznosi svoje nepovjerenje prema njihovim dobrim namjerama i želi da zna zašto su baš njih dvije pozvali na doček nove godine:

- *Veoma ste čudni ljudi. - reče mlada žena / ne remeteći situaciju ustajanja./*

- *Ne razumijem zašto smo vam toliko važni? (...)*

- *Je li se prvi puta susrećete sa ovakvom bliskošću? Ili smo vas u našim pitanjima podvrgnuli stvarima koje će vas povrijediti? Biti sumnjičav, to ne mogu da razumijem. Samoća je tako jasna stvar da se može odmah primijetiti i tako lako uništiti... (Füruzan, 1982: 200)<sup>57</sup>*

Mladi čovjek je veoma dobro procijenio zbog čega se mlada žena opire bilo kakvoj bliskosti. On ju je smatrao hrabrom i lijepom ženom, međutim ona naviknuta da bude zapažena samo zbog fizičke ljepote, posumnjat će da je takav slučaj i sa mladim čovjekom jer niko nije gledao njenu dušu, već samo vanjsku ljepotu. U razgovoru sa njim ona mu otkriva svoje misli i osjećanja duboko skrivena u njoj:

- *Uništili su vašu vjeru u ljude. Nas dvoje, brat i sestra smo to još bolje večeras shvatili. Tako lijepa i hrabra žena poput vas...*

- *Kakva hrabrost! Kakve su to riječi, šta je to? – reče ljutito mlada žena. - Kakva hrabrost! (...)*

- *Više ne želim da mi se tako dive. - rekla je mlada žena. - Sada su mi dovoljni oni koji moju ljepotu vide kao sliku bez greške. Od sada želim da živim lagodno. Nadam se da ćete upravo ovako razumjeti. Mislila sam da sam prekinula krug i izašla. Nije bilo lako, opet ulazim. To je sve. (Füruzan, 1982: 202)<sup>58</sup>*

---

<sup>57</sup> - Çok garip insanlarsınız, dedi genç kadın / kalkış durumunu bozmadan. /

- Biz sizin için niye bu kadar önemli oluyoruz anlayamadım.

- Öyle bir yakınlıkla ilk mi karşılaşıyorsunuz? Yoksa sorularımızda sizi kıracak şeylere mi eğildik? Kuşku duymak, bunu anlayamıyorum. Yalnızlık o kadar kesin bir şeydir ki hemen görünür ve öylesine kolaylıkla da yok edebilir ki...

<sup>58</sup> - Sizin insanlara olan inancınızı zedelemişler. Bunu biz iki kardeş bu gece daha da iyi anladık. Sizin gibi bunca güzel ve cesur bir kadının..

- Ne cesareti! Nasıl sözler bunlar, nedir... dedi genç kadın taşkınlıkla.

- Ne cesareti!

Mlada žena se prvi put u životu otvorila i nekome ispričala svoju životnu priču. Tu noć se povezuje sa mladim čovjekom koji joj iznosi svoju stranu priče i iskreno divljenje spram njih dvije. Autorica nam je također prikazala kontrast životnih priča dvije različite porodice - bogate porodice u kojoj nije bilo ljubavi i u kojoj se i dan danas sve svodi na materijalizam, te skromne i čvrsto povezane porodice, kojoj je novac bio samo sredstvo za preživljavanje. Osim toga, prikazala je kroz kakve sve poteškoće prolazi jedna žena, koja je ostala bez jedinog oslonca u životu - muža, a koja je pri tome i samohrana majka i udovica. Ta žena, koja je zbog ljubavi okrenula leđa porodici i u konačnici ostala sama sa djetetom, biva kažnjena od strane porodice, koja iskorištava njen status udovice kako bi mogla manipulirati njome. Njena pobuna protiv nepravde starijih članova patrijarhalne porodice biva sankcionisana, odnosno oni je isključuju iz nasljedstva jer kao udovica nema nikoga ko bi joj bio podrška. Status udovice u patrijarhalnom društvu podrazumijeva to da se stalno propituje ugled takve žene, jer je ostala bez muža. Također, njen status je veoma podložan raznim manipulacijama jer je društvo smatra nezaštićenom, krhkom i podređenom. Borba jedne žene, udovice ili samohrane majke je jako teška, jer društvo, čak i njena vlastita porodica ili pak neko drugi često zna iskoristiti njenu tešku situaciju, koja je najčešće uzrokovana materijalnim poteškoćama.

## 10. Zaključak

---

Savremena turska autorica Füzuan, iako se nije deklarirala kao feministica u svome djelu *Gecenin Öteki Yüzü*, često propituje rodne uloge svojih likova i prikazuje njihove različite probleme koji proizilaze iz teškog života i utjecaja društva.

Spomenuto djelo autorice Füzuan naišlo je na pozitivnu recepciju u turskim književnim krugovima te se nametnulo kao nezaobilazno štivo turskog ženskog pisma.

U zbirci pripovijedaka *Gecenin Öteki Yüzü* (Drugo lice noći), autorica Füzuan pripovijeda iz perspektive običnog čovjeka, koji je silom životnih prilika i usljed neimaštine primoran na životne odluke koje će ga zauvijek obilježiti. Füzuanini „mali ljudi“ su žene poput Durkadın, supruge i majke kojoj je pravo glasa odavno oduzeto i koja se pasivno vodi razmišljanjem

---

- Böyle beğenilmek istemiyorum artık, dedi genç kadın. Güzelliğimi kusursuz bir resimmiş gibi görenler yeter şimdi bana. Rahat yaşamak istiyorum bundan sonra. Anlayacağınızı umuyorum işte böyle. Cemberi kırıp çıktığımı sanmıştım. Kolay değilmiş, yeniden giriyorum. İşte hepsi bu.“

svoga muža, ma koliko se sa time ne slagala, te njenog sina Muse, koji je primoran da rizikuje život roneći za morskim spužvama kako bi mogao prehraniti svoju porodicu i oženiti se. U odnosu na ženske likove, u Füzuaninim pripovijetkama su znatno manje zastupljeni muški likovi i to su uglavnom djeca. Ona su često usamljena i zanemarena, poput prerano sazrelog dječaka u pripovijetci „Çocuk“ (Dječak), koji iz prikrajka posmatra kako njegova majka prodaje svoje tijelo da bi ih prehranila. Još jedna njena pripovijetka stavlja djecu u fokus, a to je pripovijetka „Sokaklarından Gemilerin Geçtiği Kent“ (Grad kroz čije ulice prolaze brodovi), koja iznosi životnu perspektivu napuštene djece sa ulice kao što su dječaci Bünyamin i Cansu, koji su najprije napušteni od roditelja, a potom i društva koje ih ne želi skloniti sa ulice i spasiti krivog puta, već im okreće leđa i pušta ih da izrastaju u kriminalce i zlostavljače.

Svaki od tih dječaka koji u sebi nosi neku traumu i mučnu prošlost će odrasti u tipičnog predstavnika patrijarhalnog društva koji će svoj emocionalni teret iskaliti na onom slabijem, često upravo na ženi i djeci.

Još jedna pripovijetka ispričana kroz prizmu nevinog i neiskvarenog dječijeg svijeta jeste naslovna pripovijetka zbirke, odnosno „Gecenin Öteki Yüzü“ (Drugo lice noći). To je priča djevojčice koja živi sama sa svojom majkom, a čija majka potječe iz bogate porodice koje se odrekla zbog ljubavi.

Zajedničko svim ovim pričama koje su obuhvatile različite životne probleme jeste siromaštvo i neimaština kao glavni uzrok svih nedaća njihovih likova. Česta tema Füzuaninih pripovijetki i jeste životna borba običnog čovjeka koji u toj borbi često posrne i u svojoj bezizlaznosti se okrene društveno neprihvatljivim izborima, te sudbina djece bez jednog ili oba roditelja, napuštene i prepuštene same sebi, a koja su već kao mala iskusila kako život može biti surov i nepravedan.

Sa aspekta rodne podjele, autorica u svojim pripovijetkama nastoji da skrene pažnju na nevidljivost žene u javnom prostoru, što je slučaj sa Durkadin, kojoj patrijarhat jedino dopušta da bude poslušna supruga i brižna majka. Također, propitivanje rodni uloga može se uočiti i u odnosu djevojčice i njene majke iz propovijetke „Gecenin Öteki Yüzü“ i njihovoj poziciji u društvu. Majka djevojčice u toj pripovijetci ima status udovice u patrijarhalnom društvu što podrazumijeva da je njen ugled uvijek upitan i pod budnim okom sredine u kojoj živi. Također, njen status je veoma podložan raznim manipulacijama jer je društvo smatra nezaštićenom, krhkom i podređenom. Žene u njenim pripovijetkama su većinom supruge i

majke. Premda su ženski likovi u fokusu većine autoricinih pripovjedaka, muški likovi su uglavnom djeca sa teškim sudbinama i nasilni muškarci. U tom kontekstu, znakovita je i sudbina dječaka u pripovijetci „Çocuk“ koji posmatra majčino posrnuće, nemoćan da joj pomogne, kao i dječaka Bünyamina, kojeg odgaja ulica.

Može se reći da je autorica svojim pripovijetkama posebno nastojala probuditi svijest društva koje je sklono osudi i predrasudama, a kada dođe u situaciju da vidi posrnulog pojedinca, bira da mu okrene leđa umjesto da mu pomogne.

Kultura, kao prelaz između ličnog, javnog i privatnog, oduvijek je bio prostor rezervisan za muškarce, što je patrijarhalno tursko društvo, prikazano u pripovjetkama Fürüzan, vješto koristilo i time manipuliralo. U takvom patrijarhalnom društvu, osobine koje karakteriziraju muškarca su dominantnost, snaga i inteligencija, dok se ženi pripisuje neznanje, nesposobnost i poslušnost. Takvi stereotipi omogućili su muškarcima privilegovan položaj, a svako odstupanje smatrano je djelovanjem „protiv prirode“. Tursko društvo, i istočnjačko društvo općenito, počivaju na duboko ukorijenjenim patrijarhalnim vrijednostima, na čije je nedostatke Fürüzan nastojala ukazati u svojim književnim djelima.

## 11. BIBLIOGRAFIJA:

---

### IZVORI

1. Füzüzan (1982), *Gecenin Öteki Yüzü*, ADAM YAYINCILIK, Birinci Basım, Istanbul

### LITERATURA

1. Baćević, J., Blagojević, J., Duhaček, D., Džamonja-Ignjatović, T., Vukasović, M., Popović, D., Zaharijević, A. (2010), *Analiza rodne dimenzije u visokoškolskom obrazovnom materijalu*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Sektor za inkluzivni razvoj
2. Botalić, M., Bašić, M. (2017), „Ko se krije iza subjekta: odnos roda/spola i jezika u pripovijetkama turskih spisateljica Erendis Atasü i Füzüzan“, *DHS 2* (2017), 157-176
3. De Beauvoir, Simone (2016), *Drugi spol*, s francuskoga prevela Mirna Šimat, Zagreb
4. Đinđić, Slavoljub, Teodosijević, Mirjana, Tanasković, Darko (1997), *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara
5. Mihaljević, Damirka (2016), *Feminizam – što je ostvario?*, *Mostariensia*, 20 (2016.) 1-2, str. 149-169
6. Nametak, Fehim (2013), *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo
7. Galić, Branka (2002), *Moć i rod*, u: *Revija za sociologiju*, Vol XXXIII, No 3-4, (225-238)
8. Göle, Nilüfer, (2013), *The forbidden modern : civilization and veiling*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2013.
9. Popović, Mirjana (2011), *Feminizam, rod i konstituisanje rodnog identiteta*, Sociološka luča V/2 2011
10. Spahić- Šiljak, Zilka (2012), *Propitivanje ženskih, feminističkih i muslimanskih identiteta, Postsocijalistički konteksti u Bosni i Hercegovini i na Kosovu*, CIPS, Sarajevo
11. Spahić A., Hasanović A. i dr. (2015), *Feministička čitanja društvenih fenomena*, Sarajevski otvoreni centar, [www.soc.ba](http://www.soc.ba), Sarajevo
12. Tekeli, Şirin (1994), *Kadın Hareketi*, u: *İstanbul Ansiklopedisi*, No.33, s. 349-358.
13. Zaharijević, Adriana (2012), *Neko je rekao feminizam?, Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*, SOC, 4. dopunjeno izdanje, Sarajevo



## JEDINICE SA INTERNETA

1. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/446326/paterfamilias>
2. <https://www.libela.org/sa-stavom/8838-povijest-pokreta-feminizam-prvog-vala/>
3. <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2013/zenska-knjizevnost-i-kultura/zene-pisci-u-turskoj-knjizevnosti - gsc.tab=0>
4. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/furuzan>

## 12. PRILOG

---

### 12.1 Prijevod pripovijetke „Kanı Unutma“ (Ne zaboravi krv)

Na mene su vam pokazivali, kada ste bili u Čolakovoj kafani zar ne, mila moja?

Stalno su na mene pokazivali čim malo uzdahnete, zar ne?

Kažu kako već četiri mjeseca tamo sjedi, zar ne?

Kažu da niti jede, niti pije, samo tamo sjedi, zar ne?

Gladna usta bol ne kazuju.

Kad sam bespomoćna i predam se, onda zašutim.

Moje čekanje je puno značenja.

Zašto to naš čovjek ne može da riješi. Bog daje i uzima. Znate to...

I mi to tako znamo. Ne odupiremo se.

Nije presušila naša vjera u Božije jedinstvo.

Čak i da opet kažem kako više niko od mene neće uzeti mog sina, i to je istina.

Zašto se čude i pričaju besmislice?

Koga god vide, pune im glavu besmislicama i neumorno pričaju. Treba li čovječanstvu bliža smrt i bol kako bi ga se ispitalo?

Kad su te uputili ovamo, sigurno su ti rekli da ideš i vidiš.



Neka ti Musina majka Durkadın ispriča istinu o čekanju.

Ona će ti najbolje kazati.

Prema riječima ljudi poput vas koji su dolazili iz hotela, shvatili smo da je naše more posebno.

I moj sin Musa je stasavao u Istanbulu. I sazrijevanje i građanstvo ovdašnjih dječaka uvijek je bilo na moru. More upoznaju još kao bebe. A mi žene stalno nabrajamo razne ribe i čudovišta. „Reci mi jesu li ribe iz grada Istanbula nastale od ovih naših? I da nisi iz Istanbula, opet te želim upitati.“ I kad njemački nemuslimani dođu ovamo, i njih stalno pitam za njihovo more. Oni koji vide obalu naše seoske škole govore: „Je li sa svake strane more, Durkadın?“ Mi smo pronašli ta mjesta. Sad da kažu „Idite, budite na nekom drugom mjestu.“, ko god da je ostao, obezvrijedio bi ovo mjesto i otišao negdje drugo.

Vidiš li ovo moje lijevo oko? Slijepo je.

Ima li na vašem moru bijela kirnja, golema kirnja, strijela bjelica, egejska tuna, zubatac, pagar, barbun i kilim?<sup>59</sup> Koga čekaju morska čudovišta koja se kriju u stjenovitim dubinama, kako bi ih ujela i raskrvarila? Ima li junaka koji će na moru naći i uhvatiti zlatnožuto tijelo mornajske jegulje i njene oštre zube? Ima li onog koji u more ispušta topli znoj sa svog tijela kada vidi veliko plavo čudovište?

Plava čudovišta su veličine dva, tri ogromna junaka. Zubi su im kao kod bijesnog psa. Shvatila sam da je i vaše more je ispunjeno nekim drugim vrstama ribe rekavši da to odgovara vašoj jednostavnosti.

I ljepotani su takvi, mila moja.

Daa... Ovamo dolaze i njemački i engleski nemuslimani. Motaju se oko česme na ulazu i dosta glade mramor isklesan na prednjoj strani česme.

Kamenje im je ispisan.

Jednom sam se zainteresovala šta to na njemu piše. Obratila sam se onima koji znaju čitati. Naši ljudi ne znaju čitati. Eto, vidiš tu kulu koja stoji na tom brdu, ona je ovdašnja ostavština iz starih vremena i slova koja su tadašnji ljudi iz kule isklesali na kamenu, zakopana su u bijelom mermeru.



Onaj koji je isklesao svako slovo, ne može pročitati sve to.

---

<sup>59</sup> vrste ribe

Nemuslimani poslije obilaze brdo i ulaze u kulu. Na ulazu i između sebe poprilično nerazuljivo pričaju. I kada naš čovjek nemuslimanima dostojanstveno pokaže gdje da kopaju, oni kažu kako su nešto pronašli...

Da, to su bili dani kad je moj Musa mislio da je divlji maslinik na trećoj njivi čist. Sastali su se na starom groblju sa njegovim ocem, starcem čija košulja i pantalone ne mogu podnijeti njegove krupne kosti.

Kakvi su to grobovi, u njih treba da uđe neko mnogo bolji od Musinog oca. Tako su sa desne i lijeve strane poredani grozdovi koji prelaze svoju visinu, od bijelog mermera do obale. I da je nekadašnji ovdašnji pokojnik pronašao svjetsko blago, ugušio bi se i proširio.

I da su živi našeg mjesta naši i da nam more okrene leđa, ostajemo suhих ruku i jezika.

Musin otac mi je pričao o tim grobovima, riječima: „To nije moguće“. Ispričat ću ti od elifa do slova ba, a ti potvrdi istinu da ja ovdje stojim i budi voljna.

Svi mi Božijem jedinstvu kažemo da.

I opet kažem da ovog puta Svemogući Musi nije dao vremena.

To je između mene i Muse. Krenut će na put, u smrt.

Ne gledaj kada preuzmu mene i ovdašnje ljude.

Šta god zgriješili ovi ljudi koji od džume do džume vjeruju dok ne pocrni drvo imana, oni to neočekivano tako jeftino prodaju.

Dobri su, znam to. I petsto dobrih i loših duša koje žive u ovom selu su iskreni.

Zar zlo uopšte ne postoji?



I da postoji, uvijek postoje stvari koje ne vrijede potvaranja.

Kad neko u kafani pretjera, on opsuje, a neko se cjenka pred vjenčanje za 35 lira.

U jednom trenutku pred ove ukrašene i izrezbarene nadgrobne spomenike došla je gomila žandara koji su čitali i zapisivali. Među njima je bila mlada koja je sebi sašila mintanlik od

fine tkanine koja je dokaz o mirazu mladoženje djevojci, sa mužem, pušačem duhana koji svoju poveliku muštiklu nije odvajao od usta na kojima je pustio imamsku bradu.

Čak su posmatrali i mramor, jedan po jedan, na temeljima naše kuće.

„Šteta, šteta, kakvo nepoznavanje vrijednosti.“, požali se mlada.

„Vidi, od nadgrobnog kamena su napravili kamen za pranje veša.“

To što zove nadgrobnim spomenikom je bijela stijena sa freskama.

„Dragi,“ reče mlada. „Ah koliko je bilo civilizacija. Rim, Grčka, Friky, stari Bizant.“

„Rimska kula.“, reče čovjek s bradom žvačući muštiklu. „Da, Rim. Uopće ne razumiju.“

Mlada se još jednom od srca požali i udahnu.

„Bacanje jedne velike civilizacije u smeće.“

Ispitivali su nas ko je šta našao, ne skidajući pogled sa nas.

U svakom selu ima neko ko ne proljeva krv vlastitom rukom. Budalasti Osman je ispričao za naše groblje na divljem masliniku. Ah, nije rekao da je moj Musa bio voljan da to vodi. Možda opet ne bi otišao u daleke dubine Mediterana. Kako god, možda bi i otišao, to se ne zna. Nemojmo olako sve to uništiti i ispričati Budalastom Osmanu.

Došli smo na naš maslinik.

„Sakrofazi.“, povika mlada. „Boga mi to je Grčka i to rana Grčka.“

Njen muž je oklijevao.

Pogledao je na njivu koja se pruža do Bozburuna.

I ja sam pogledala mila moja. Kao da sam nešto ugledala.



Uznemirila sam se. Je li moj pogled govorio da je moj Musa odustao od potpisivanja papira sa grčkim nemuslimanima iz grada?

Tog jutra je otišao Grcima da potpiše ugovor o ronjenju. Kakve različite stavove ima čovjek iz grada, čak i njegovi pogledi zavaraju čovjeka.

Preko puta bila je praznina.

Ni čamca, ni zvuka motora.

Nageli su se nad velike kamene poklopce.

I mi smo požurili.

Osvrnuli su se i zamijenili mjesta. I mi smo pažljivije posmatrali kamen, travu i zemlju u koju su oni stalno gledali.

Iznenadili smo se kako to već godinama nismo znali.

Kako ćemo znati, i opet ne znam, mila moja.

Poklopac nadgobnog spomenika sa strane bio je savijen i slomljen.

„Ovi su otvoreni.“, reče mlada. „Da, otvoreni su. Ako se ovako ostave u rukama neznaica. Eto, opet mi se smučilo.“

Muž je svojoj ženi pružio tabletu umotanu u oštro bijeli papir.

Žena je progutala tabletu. Opustila se.

„Ove jedinstvene spomenike stavljaju čak i u svoj toalet.“

„Vidi.“, reče njen muž. „Jedan je...“, (rekao mu je ime, teško mi ga je izgovoriti) „iščupao dio i napravili su klozet.“

„Šuti.“, reče mlada. „Ovo treba preuzeti. Čovjek se postidi Evropljana koji dolaze u našu domovinu, u ove naše unikatne riznice.“

Mlada se okrenu prema nama. Kao da priča sa djetetom:

„Dolaze li ovamo ljudi koji pričaju drugim jezikom, odnosno koji baš i ne nalikuju na nas?“ (rukom je podigla kosu i pokazala) „Čija je kosa plava?“

Izašla sam iz gomile. Istupila sam naprijed.

Odjednom sam se uznemirila.

Nismo mogli shvatiti šta nam žele učiniti.

Ljudi iz sela su se sakupili pored divljeg maslinika. Budalasti Osman odjednom dođe sebi, čak je i on gledao kako se udaljavaju od ljudi iz grada.



Mila moja, kao da smo našli jednu veliku rupu, sakrili se i krali, te ušli na njihov posjed.

Zar bi im dali da smo našli?

Ove pameti kažem da ne bi.

Ili će se Država i na to ljutiti ?

„Poznajemo plavokose ljude o kojima govoriš.“, rekoх mladi. „Stalno dolaze ovamo. Dolaze u kulu i sa nama pričaju iz knjiga u njihovim rukama.“

„Ah, Erding, vidiš li ti ovo?“, reče i poskoči mlada. „Vidiš li kako našu domovinu poznaju bolje od nas? Da je to Knidos i razumjela bih. Kako nailaze na mjesto isprljano ovom prljavštinom, ne razumijem. Ima jedan put za džip, neka mu Allah put ukaže. Vidi ti Evropljane, vidiš li ti kako civilizacija ne odustaje, našli su.“

„Šta su našli?“, upitala sam.

Tada su se okrenuli i pogledali me, mila moja.

Budalasti Osman se sakrio iza mene.

Djevojčica Zehra, jedna od seoske djece je sjela ispod jedne masline i povila se.

Jedan od žandara dr upoznao sa sinom našeg Kahraman Pehlivana. Izgleda da su obojica prošle jeseni u Uli radili posao strugara.

A dvoje ljudi koji u početku nisu razgovarali počeli su da nešto pišu na papiru u njihovim rukama.

Vozač džipa se uopće nije ustezao od zveckanja ključevima u rukama.

Kada sam vidjela da se piše, prestala sam govoriti „Šta.“ Duša me je boljela. Ono što sam vidjela nije slutilo na dobro.

Povukla sam se na mjesto gdje sam stajala ranije.

Čovjek sa brkovima koji je pisao, stavio je olovku u usta i huknuo je.

„Čak i na ovoj vrućini ne prestaju da rade. Vidi ti to.“, reče.  
Ne znam zašto, ali se nasmijao na svoje riječi.



Zajedno sa drugim je počeo pisati na istom papiru.

Uplašila sam se mila moja. Moje nekadašnje odupiranje i bol su odjednom izbledili i iščeznuli.

Kad god u naše selo dođe neko ko crta i piše, kraj za nas ne bude dobar.

Pogledaj na onu stranu.

U bijelu građevinu koja se vidi iza drveća Mersina.

Mjesto na čijem crvenom krovu je naslikan mjesec i zvijezda je seoska škola od pet razreda.

Imamo i učitelja.

Čim je praznik, vraća se u svoj zavičaj. Ni on nije odavde. Ne može da ovdje ostane, čovjek ne može da mu dopre do srca. I on ima pravo da mu nedostaje njegova porodica. Kaže kako ga ove vrućine žaloste. Našu djecu uči dosta toga. Kad djeca dođu kući, pokreću nas izgovarajući lijepe riječi. Računica posjeduje ono za što se kaže da je poput prepreke, oni stoje ispred nas i zbunjeno je čitaju.

Kasnije je odrastao moj Musa i ide stopama svog oca i djeda. Nimalo se ne bojim njihovog čitanja i pisanja. Stalno pored nas pišu privatna pisma i odgovore iseljenika. Za dvije bombone i šareni sok koji se hladi u veoma hladnom zamrzivaču.

U jednoj kafani je kupljen zamrzivač. Nevjerovatno je hladan.

Ima i onih koji iz daleka dolaze u naše selo i pišu, a njih se mnogo plašim.

Ne daj mojoj starosti.

Starost se tako ispituje, nekome daje život.

Ti to u ovim godinama ne znaš.



Popisuju regrutovanje ili poreze, zemljište i tako to. Ili kao što sam ti rekla, kažu da je to za ovo ili ono i detaljno ispituju je li kod tebe, kod njega ili je tamo. Poredamo se i gledamo u zemlju. Na kraju se sve svodi na novac.

Onda to obriši ako možeš.

Neka zapišu.



Nama ne preostaje ništa drugo osim da govorimo „Da“.

A vlast neka misli da je sve izvana u rukama onih koji dolaze. Njima se neće reći ne. Mi ionako ne tražimo rješenje kad ne govorimo ne.

Ni moj Musa, tako je zapisano.

Dan kada su dolazili oni što gledaju kamenje.

Muž i mlada žena, koji daju imena stijenama i pijesku ovog mjesta na kraju su se odvezli džipom.

Mlada žena je izvukla glavu:

„Ovo je riznica za našu zemlju. Da znate koliko je vrijedna . . .“

Mlada žena koja je razgledala zlatne i srebrene novčiće na glavi mlade Zelhe koja je stajala iza mene:

„Vidite ove novčiće na ovoj djevojci, vrijednija je i od njih. Kako da vam to objasnim... To naravno nije moguće. Ništa je ne smije dotaći. Ne smije iskopati. Kazne su velike.“

Onda se obratila mužu:

„Ne znam kako su Evropljani pronašli ovo mjesto. Razumjela bih da je to Knidos. Lijepe ruševine. Šteta...“

Mlada Zelha je odmah pocrvenila od stida. Mahnuli su nam pri odlasku.

Nakon što su otišli, zagledali smo se u bijelo kamenje.

Dok je Budalasti Osman pružao korake preko brda, Zelhin brat Çil Kadir zavikao je kako mu nisu povećali bakšiš.

Zbog ovog kamenja iz starih vremena nismo mogli preuzeti maslinik! Dolazili su i podučavali nas. I moj Musa je trebao odustati od uzimanja divljeg maslinika. Kad se vrati, njegov otac će mu stalno pričati o starim vremenima i bit će u pravu. Odrastao čovjek će ponovo pritiskati moga sina:

Reći će „Hej, sine moj, hej! Još za vrijeme mog djeda, pa do sad znali smo da maslinik neće uspjeti, to sam govorio. Mi plovimo morem kroz čije vene teče sperma. Trebamo razmisliti i o tome žalimo li za putem sa bademima. Sundeš o kojem maštamo je poput ribe.“



To je tako od kad su grčki nemuslimani kročili na našu zemlju. Stigao sam u Istanbul kad sam bio pomorski vojnik. Engleski željezni brodovi su poredani pred nama. Oni su usmjeravali i predvodili grčke nemuslimane. Za nas nije bilo, dok Inönü paša ne dođe među njih i dok se ne vrati. A istanbulske džamije su zabava za oči i svjetlo za srce, bajka i ep. Postoji više srebrenjaka od novca. Moje godine i stas uvijek osvajaju. Onda se jednog jutra vratio Inönü paša i opružio govoreći „Teško meni“. Prošlo je neko vrijeme. Zvižduci u Kasimpaši su do paljbe vatre zviždali bez prestanka. Ogromni engleski željezni brodovi su otišli.

Kad sam se ukrao na voz u Anadoliji i stigao u Aydın, rekoh sebi: Eh, ti nosiš pismo i dolaziš na selo, zemlju obrađuj tako i tako pomiješaj da plod sjemena koje si posadio možeš za isti dan bez čekanja nagurati i izbaciti. Kad su poslali svoje glasnike na sve četiri strane govoreći „Znajte da smo pobijedili“, proljeće je stiglo do grana i drveća. Rat je u potpunosti završen u Anadoliji i Rumeliji. Ovdje se i nije toliko slavilo. Dvojica iz sela su postali šehidi. Dayın Mehmetgil i Yetim Mehmet. Je li na meni da govorim o Istanbulu? Rekao sam da se sultan povukao. „Jesi li ikad vidio sultana?“ upitali su me. Šta da kažem, nisam ga vidio. Bilo bi dobro da jesam. To sam govorio i našim ljudima. Praznik je bio u zraku sine, praznik. Je li se tako zaustavila radost? Moje srce to čak ni sad ne razumije. Zatim je došla jesen i zimski mraz. Proživjeli smo svoje godine hvatajući ribu na jesen i berući bademe, i u našoj mladosti nisu bile jasno razdvojene pa ih nismo mogli prekoračiti. Usput smo tu i tamo svraćali u Sömbeki. Kupovali bismo čak i džepno ogledalo. Ne pitaj šta je skriveno u ogledalu. Ne bi tako govorio da si vidio ogledala ukrašena slikom iza koje su poredani kameni stubovi. Dok ste vi odrasli, vremena su se promijenila. Bilo je viskija, rakije, ovoga, onoga zar ne?

Međutim situacija u našem selu ne dopušta mnogo uzbuđenja. Nismo imućni. Znaš da je stanovništvo od pet stotina bilo tri stotine kad si se ti rodila. Od svakog rođenja odmah šaljem jednog – dva umrla meleka Bogu. Da nas posmatraju kad budemo prelazili Sirat ćupriju. Ostatak je dobar.



Onaj ko navikne na prljavštinu i bolest ne ostaje bespomoćan, ne umara se. Danas su dolazili i gledali maslinik dok si ti bio u gradu. Dodirivali su i skicirali to kamenje. „Nipošto“, rekoše. „Oni su neprocjenjive historijske vrijednosti. Pripadaju državi. Ne smiju se dirati. Onda nema znala sam i nisam znala.“ Musa, junače moj, njegovo naslijeđe bili su sunder i riba, pa naš posao je jasan.

Moj muž je zloban. Tako je razgovarao sa mojim sinom.

- Čovječe, rekoh. Kad se Mehmed tek bio naduo od struka na dolje u kesonskoj bolesti, beživotan je poput bebe u povojima. Koliko je ljudi koji su išli do Alanye i ronili za sirovim sunderima te su izgubili svoj život i mladost. Hoćeš da ti ih nabrojim? Pa ti... Ko čuje tvoje hrkanje po noći, pomisli da imaš kravlje ludilo. Pluća ti postanu cjediljka svaki put kad udahneš. Zar nemaš nimalo pameti da još i posavjetuješ našeg sina? Zar se nimalo ne stidiš svojih godina?

Šta god rekla, ne vrijedi mila moja. Ne bi bio zadovoljan ni sa bademom. Musa je potpisao za grad i poslao grčkim nemuslimanima.

Moj muž mi tu noć nije mogao zaustaviti suze. Udario me je. Dobro mi je došlo mila moja. Dok sam uspravljala pri svakom udarcu, te noći sam pognula glavu i plakala poput nekog djeteta. Iako sam sva bila modra i patila sam, nisam zašutila. Muž me upita:

„Zar ti nisu dovoljne bile batine da prestaneš ječati? Hoće li ti biti dovoljno kad ti uzmem dušu koju ti je Bog podario?“

Nisam odgovarala svih ovih godina.

Kad me je ponovo počeo udarati nogama u grudi, nisam prestala plakati ni ječati. Muž me je prestao tući i sjeo je pred mene. Moj magarac Musa je zaspao na dušeku koji je prostro. Nije se oglasio ni na moj plač, ni na očeve udarce. Rekoh ti da je moj muž sjeo pred mene. Na sunčevoj svjetlosti lice sam mu vidjela baš kao na suncu. Na isti način se pojavilo

zaprepaštenje kad mi je prvi put prišao u svadbenom odijelu. Moj muž se podmladio i očito proglupio. Smatrala sam stranim ovakav pogled kod ostarjelog čovjeka, dobro sam se istresla i isplakala.



„Prestani ženo, prestani.“, reče. „Šta ti je? Da te odvedemo kod hodže? Sviće, sve ćeš probuditi, stani, ušuti.“

Ušutila sam. Odmah sam ušutila. Moj čovjek se opustio.

„Šejtan ti pravi probleme, Durkadın. Kakvo je to nemoguće ponašanje? I naš sin će raditi ono što ovdašnji ljudi rade. Osim onoga što radim ja, tvoj otac, brat, braća i tvoji poznanici, je li ronjenje za sunderima nepoznato tvom sinu? Bestidno plačeš Musi i zataškavaš pjevanje noćnih ptica. Oženit ćemo ga. Nekad ste mislili da je majčin sin čovjek za maslinika. Može li tako neznalice? Zar nisu dolazili pismeni ljudi iz grada i rekli da to nipošto ne smijemo, da je kažnjivo? Šta je bašta badema na tolika usta. Šta imamo od toga da ga odnesemo na tržnicu i da iz prve ruke dobijemo novac? Zar i ja nisam ronio u Fethiji šest mjeseci kad sam te zaprosio?“

Otkako smo se vjenčali i počeli živjeti pod istim krovom, moj muž nikad nije ovako dugo razgovarao i savjetovao se.

Ponovo sam se rasplakala dok je ovako govorio.

„Reci mi Durkadın, za koliko će još godina tvoj sin otplatiti dug za čamac iz Bozburuna? Ima li načina? Ako stane neko drugi, hoće li stati majka njegove zaručnice, njen otac i brat? Hoće li mi njena braća ljubiti ruku kad dođem u kafanu? Kaže se da je jesen za vjenčanje. Prave kuću. To je uspjeh u poslu. Jesmo li odbili tvoje nove ideje? Plačeš i buniš se!“

Složila sam se sa mužem i nisam imala šta za reći.

Bio je u pravu, uvijek se tako gradila porodica i dom na našem selu od petstotina duša.

Nisam mogla zaspati do jutra. Polako sam izašla i bacila kamen da moj magarac Musa ne bi mislio da nisam spavala kad izađe odatle.

„Musa, sine moj, majčin ljepotanu. Daj da ti podgrijem čorbu.“

Nasmijao se.



Kad se stanovnici ovog mjesta nasmiješe, zubi im se bijele od dugog stajanja na suncu.

„Podgrij majko, podgrij.“, reče. „I ostali će uskoro doći. Kažem neka kuća bude tamo. Napraviti ću i jednu banju, kauč i čardak na otvorenom.“

Nisam govorila o banji u jednoj sobi.

Opranom odjećom su prekrivali vrata i to su mogli vidjeti na hodniku od zemlje.

Koliko spužvi moj sin mora naći za svaki trošak.

Ušutila sam. Nisam povrijedila sina.

Pred njega sam postavila siniju i čorbu. Kad se ujutru uhvatila riba u hljebu, par se odvojio. Kada je žvakao zalogaj, prolazila je njegova zaručnica Zelha koja je vodila životinje odatle. Marama joj skliznu s glave i popravi je. Kana na njenim prstima pristajala je vezu na njenoj kosi.

„Dodi malo ovamo Zelha.“, reko.

Hodala je pored nas sa rukama ispred sebe.

Kako je lijepo vidjeti kanu na mladim rukama.

Vidi mojih. Izgledaju poput požutjelih posjećenih grana. Ustručavam se da držim male bebe da ne povrijedim njihova pamučna tijela. Ruka svakog starca sa sela je čvor od drveta, jaka je.

Na tek oknilim rukama mlade Zelhe maloprije su zablistala mjesta gdje je vukla i žnjela.

Musa pogleda svoju zaručnicu.

Kod nas se muž ne može puno izbjegavati. Na selu ima puno posla. Neko će se negdje skloniti od nekog i naći vremena da se vidi.

Zelha je opet stajala postrani.

Smatra se nepristojnim gledati kroz nekog. Zelhina marama se još jednom odvezala kad su joj se ukazale naušnice.

„Izvoli majko.“

„Musa ide ujutru, oprostite se“, rekla sam i namrštila se.

Ugledali smo dvije Zelhine suze. Obrisala ih prije nego što su joj skliznule na vrh nosa.

„Zašto ćemo se opraštati, zar će sve stati dok ga nema?“



Što će nam kuća sa banjom i čardakom? Dovoljna nam je jedna soba.

Kada se okrenula i otišla, Musa je kašikom ponovo zahvatio pojedenu čorbu.

„Hoćeš li još sine?“

„Neću, sit sam majko.“, rekao je.

Nismo razgovarali.

Kad su došli Osman i Ibrahim i zvali Musu, otac mu je stavljao naučenu hamajliju oko vrata.

„Molit ću se za sve trojicu.“, rekla sam im. „Lijepi moji, ne budite slabi kad dođete među nemuslimane.“

Osman skroz na drugu stranu okrenu svoje nasmijano lice čiju je kosu obasijavalo sunce:

„Tetka.“, reče. „Daleko su ruke nevjernika, to za šta ti znaš i govoriš je druga strana Sömbekija. To je ostrvo koje zovu Grit. Čim ovdje zaronimo, tamo smo na moru. Ako uhvatimo slonovo uho, a ne melat, više ćemo pisati. Odmah ćemo uzeti novac i doći.“

Ovaj Osman govori kako treba. Misliš da je kao ti. Razumije šta govori čovjek iz grada, bez da se to traži. Malo je i zenker. Vjerovatno ne znaš šta je zenker. Kako da ti objasnim, to je neko ko se okuša u hrvanju na vjenčanjima, neko ko najviše ide sredinom i maše rukama. On uveseljava i zagrijava mjesto na kojem se nalazi. U djetinjstvu bio je teško dijete. Konopcem je vezivao psima rep i puštao ih kad počnu zavijati, poslije bi pod utiskom otišao do gospođe Fatme i sjeo. „Drži me tetka Fatma, psi su počeli lajati čim su me vidjeli“, govorio bi i stajao bi tamo kao ukopan. Kad je njegov otac ronio u potrazi za sirovim spužvama, majka mu je na početku govorila da bude veseo. I čovjek je dobio kesonsku bolest i ostao je nepokretan na dvije noge i jednu ruku. Dobri dani su se pretvorili u loše.

„Ne Osmane, nemoj mi ništa govoriti unaprijed.“, rekla sam. „Ne zaboravi da su to nemuslimanske ruke. Ostrvo Sömbeki okruženo je morem koje je poznato još od doba

tvog djeda, a Grit je tuđa zemlja. Neće vam donijeti dobra dok je ne upoznate i zapamtite. Želim reći ovo, nemojte zanemarivati ono što će biti iako ste zadovoljni novcem nemuslimana.“

I Osman, i mršavi Ibrahim i Musa su mi se nasmijali kao da im je taj dan najveći praznik.



Mila moja, čemu je bilo ovo vjerovanje ljudi koji su išli roniti?

Da kažem da je to bezdan i nikad neproživljen život, znaj da je to baš tako.

Oprostili su se.

Gledala sam ih jednim okom dok nisu otišli na pristanište i smanjili se.

Kod mene su neizbrisivi takvi kakvi su otišli u stranu zemlju.

Zar ti nisam rekla da ne vidim na lijevo oko? Sunce ga je spalilo dok sam skupljala ljetinu.

Okrenula sam se ka suncu. Sunce je bilo visoko u zenitu. Je li to bilo prvi put da sam pogledala i nisam znala koji je dan i sat? Nee ... Pomisliš da mi je zjenica oka potekla u more. Iz moje zjenice je izbila slana goruća voda Mediterana. Sva svjetlost sunca je prsnula u mojoj zjenici. Zažmirila sam na oba oka. Došla sam do velike njive i mrak koji je bio iste boje kao dubine mora u koje sam gledala nadvio se na moje lijevo oko. A sunce je moje desno oko učinilo crvenim.. Shvatila sam da je sunce istopilo moje lijevo oko.

Sjela sam na travu i uhvatila se za glavu.

Moje toplo tijelo se zaledilo.

Znoj mi se slijevao niz leđa do podsuknje.

To je bilo prije deset godina. Kad sam izgubila vid.

Mila moja. Pitaš me za godine?

Sa šesnaest godina sam se udala. Sa sedamnaest sam rodila Musu. Moje prvo dijete Zelha nije preživjela. Selime je sada odrasla žena i ima četvero djece. Kad kažem dijete, starije te izmori. Sada sigurno misliš da sam ostarila zbog godina. Kod naših ljudi zubi većinom ispadaju u

tridesetoj. Žena koju vidiš kako doji dijete odmah na pristaništu je moja najmlađa kćerka Ajše. Ostala je trudna čim je rodila.

Dok nam ženstvenost polako prolazi, zubi nam truhnu i ispadaju. Moj muž je stariji od mene. Vidiš li da se sad po godinama ni ne razlikujemo.

I tako sam sama na njivi jadikovala za oslijepljenim okom.



Njiva nam je mala. Dovoljna je za dvoje ljudi. Moj muž je negdje sa druge strane. Prvo rekoh da ga zovnem. Ima nade poput ovih beskrajnih planina.

Kad sam se rodila, oči su mi vidjele moj svijet i svakoga.

U jednom trenutku nisam mogla povjerovati u to kako sam oslijepila. Moj stomak i duša su drhtali. Protivila sam se i sanjala nesretnu tamu morskih dubina u mojim očima.

Prvo sam otvorila desno oko.

Sve mi je bilo jasno.

Oko mene su cvrkutali vrapci i češljugari, lijevo sam prilično oslobodila.

Samo jednim okom sam posmatrala kako neka kornjača puže. Kornjaču su kamenovali u gnijezdu. Sažalila sam se na rupu na njenom oklopu.

Vretenice sa ružičastim krilima su proletjele iznad mene prema izvoru.

Opet sam desno oko usmjerila da vidim mogu li sa tog mjesta vidjeti pčele iz pčelinjaka. Unutra su se presijavale i komešale.

Vjerovala sam.

Otvorila sam lijevo oko.

Nisam mogla vjerovati koliki je plamen sunca koji prodire u njega. Tako je zaustavilo morske dubine u mom lijevom oku. Pomisliš kako ti se lobanja razdvaja i da će ti njena bol iščupati oko. Svaki dio mene bio je odvojen i prazan. Naslonila sam glavu na koljena.

Kad je sunce sa mojih leđa počelo sijati ispred mene, tada se iznad moje glave pojavio moj muž.



„Šta je to Durkadin, jesi li gluha?“, reče on i gurnu me.

Onda sam tiho plakala na kraju ložnice prve bračne noći. Glavu sam skroz okrenula i pokušala je stegnuti sa strane.

„Šuti ženo“, reče mi muž. „Kakav je to plač? Je li opet zbog djeteta? Manje je onih koji ostaju, od onih koji su umrli, neznalice. Sad si tu...“

„Sunce mi je spržilo oko.“, rekoh. „Spržilo mi je zjenicu. Iz mene je sunce gorjelo.“  
Mila moja.



Ja sam po običaju plakala kao žena.

Dok su mršavi Ibrahim, koji je sa mojim Musom najbolje igrao zejbek i nasmijani zenker Osman koračali prema motornom čamcu, moje desno oko je do u daljinu bilo dovoljno da ih nacrtam u svome sjećanju.

Na jednom od vjenčanja prošle jeseni, uz turkiju sam na sav glas ispratila to što se poslije zejbeka, igri misketa pridružio mršavi Ibrahim. Poslije sam opjevala pjesmu Muḡlu, koja je jedna od najbolnijih pjesama. To je jedna turkija koja glasi ovako: „Neka mi voljeni ne ide u tuđinu.“ Zatim turkiju koja kaže: „Osušio mi se karanfil u saksijama. Osušio i uništio jedan mladi život.“ Upravo to nam priliči. Naravno da oni koji raspale turkiju poznaju ovo more i ovo sunce koje prži čovjeka do srži i oko mu čini slijepim. Ja se ne odupirem suncu. Kad pred njega dođe oblak, i naše srce se guši u oblaku. More se zaokrene i ne može skloniti nijedan čamac. Izbacuje drveće i travu na obalu. Kad kiša pada, ne možeš dignuti glavu od nje. Onda svjetlost, sunce gura oblake i razara čovjekovu dušu. Još sam i ostarila. Bespotrebno je mnogo žaliti za izgubljenim okom.

Opet dođi i pitaj za istinu. Da žena okrene grmlju i drvetu čovjekove ruke, u njenom srcu ostaje jedno malo mjesto za koje bi dala život.

Kad su mršavi Ibrahim, Osman i na kraju Musa kročili na more, prestala sam plakati. Tu su bile njihove majke, sestre, braća, očevi i sve što ima da je blisko čovječanstvu. Ja nisam bila tu, mila moja. Sa kraja one stijene koju vidiš sam posmatrala kako ljepotani odlaze. Desnim okom sam bez prestanka gledala četvoricu mladića koji su se sakupili iz drugih sela, sunce koje se žarilo i zlatilo iznad treće krivine, srednje koplje na koje je vozač svezao bijelu maramicu, problijedjelu tursku zastavu sa bijelom zvijezdom, Osmanovog oca koji se tamo dovukao iz kafane, pa čak i zakrpe na haljini Osmanove majke.

Dok se motor udaljavao, Osmanov otac je nešto zavikao.

Glas mu je odjekivao na njivama.

Nisam mogla razumjeti šta je govorio.



Šta da kaže mila moja, poželio mu je sreću. Mi smo uvijek mogli poželiti sreću i šta smo mogli izbjeći.

Nisam sišla sa onog mjesta kojeg vidiš. Vidjela sam i kako motor skreće na sedmoj krivni. Na kraju se smanjio čamac koji je u tuđinu prevezio moga Musu i druge mlade ljepotane i okrenuo se neizbušenim drvenim kajacima koje su pravila djeca. Dušu mi je obuzeo otrov koji ne liči ni na veliku bol kad sam prvi put izgubila oko. Da mi je neko rekao da izvadim otrov kako bi ga vidjeli, zaronila bih ruku u srce i izvukla jednu malu zmiju, jasnu i očiglednu kao dan. Zmija boli u meni živi i puže, upotpunjuje se kako mi muka raste.

Jesam li rekla da sam od tog dana do sad ikako plakala?

Kakva bol od sad treba da bude, Durkadin, neka ustane i zaplače.

Moj zemljak ti je rekao „Kad bi jednom zaplakala Durkadin“, zar ne?

„Kad bi zaplakala. Možda se vrati ptica razuma“, govorili su.

Prvih mjesec dana bavila sam se svojim poslom.

Došlo mi je pismo od mog Muse i dala sam da mi se pročita.

Bilo je dobro ono što su napisali.

„Naše more koje poznaješ, draga majko“, govorio je u pismu. „Iste su njive i iste stijene. Posebne spužve nalazimo na četrdeset metara.“

I fotografisali su se. Osman, Ibrahim i Musa. Među njima je bio još jedan mladić kojeg uopće nisam poznavala, a bez obzira na to, odmah mi se činio poznatim zbog toga što nije imao gradske crte. Iza slike je pisalo „Posvećeno našim roditeljima“.

Iz Musinog pisma smo shvatili da je mladić koji mi se činio poznatim bio grčki nemusliman koji se zvao Kosta. I on je bio ronilac. Bio je siromašan kao i naši momci. Naša djeca su zavoljela ovog grčkog nemuslimana zvanog Kosta.

„Nejak je poput nas i opet veseo“, napisali su. Moj Musa pametno razmišlja i u pismu objašnjava riječima „A riječ nekaj je riječ koja je zastupljena ovdje u tuđini“, kako se ne bih naljutila i brinula.

Čekaj da ti pokažem sliku.



Ako je sada ne mogu razaznati, sve je kako treba.

Jesi li vidjela ovog Musu?

Poput lava je.

Lica su im sitna. Očito je da su se poprilično nasmijali.

To možeš vidjeti iz bjeline njihovih zuba.

Papir od fotografije je omekšao. Poderao se. I da nešto zalijepim iza nje, nemam srca je je dam nekom drugom. Misle da bi je gledala i da bi me obuzeli osjećaji. Misle da je stalno gledam i uznemiravam se. Čak i ako je uzmu od mene, odrezat ću prazni, bijeli papir i na njega ću odmah iz svoga uma izvući Musu, Osmana, Ibrahima i onog što ga zovu Kosta.

Neka tako misle.

Je li vrijednost u fotografiji, mila moja? Mi je vidimo uvijek u nama.

Međutim moje desno oko je dosta umorno.

Samo mogu razaznati tamne sjene i plamen vatre.

U noćima kada mjesec sija, u mom jednom oku se nalaze površine mora. Grlim vjetar koji puše. Mala zelena zmija, koja truje moje srce postepeno miruje kako bi skupila snagu. Neka i ona odmori, ona je moja nutrina, a ako sada ona umre, jasno je da bih i ja umrla.

Kada se grane mirte sudare sa večernjim povjetarcem, pomisliš da se moja pluća napune uzdahom tek rođenih beba.

Tada se moja duša i moj bol pročiste.

Kada moj muž vidi koliko me veseli i udobrovolji ovo pismo koje dolazi krajem prvog mjeseca, zar ne ode do grada i odsjeće li mi tkaninu sa živahno raspoređenim cvijećem?

Kada smo stajali jedno naspram drugog,

„Aha čovječe.“ - govorila sam. „Ovo je prikladno za našu mladu.“

„Moj sin će od nevjernika donijeti takvu odjeću i nakit, Durkadin, ovo daj Kamburun Selimi da izreže i zašije, neka tvoja odjeća donese hajirli vijesti kad nekad odeš na vjenčanja.“

Otišla sam do Selime, mila moja. Znaš da je sašila okovratnik.

Suknju je prilično sredila.



„Dodi za tri dana i preuzmi je, majko Durkadin.“, reče.

Kada smo jednu noć zaspali, u polusnu su se kod duplih česmi začula dovikivanja. Tako su mi ispričali. Nisam to čula samo dok je Zelha silazila, uzvikivala je „Ko je to došao! Ko je to došao!“

„Ustaj Halil Ibrahime“, rekoah svome čovjeku. „Ustaj, ovo je Zelhin glas.“

Kada smo se oboje ogrnuli i izašli napolje, vidjeli smo ljude koji u pola noći ustaju i trče, ljude koji se vraćaju i lampe, koje su neprestano gorjele iza perdi koje su se stalno razvlačile. Kada nam se razjasnilo šta se dešava, pala sam.

Stigao je Zenker Osman.

Stajao je kod kafane, na bijeloj svjetlosti naftalinske lampe koju su tek zapalili. Osman nije mogao izdahnuti zrak iz svojih grudi. Iako smo se raspričali, govoreći „Reci sine, da sine.“, od njega ni glasa. Njegov otac Halil Emmi je krenuo pravo i pokušavao da svoje osakaćeno tijelo podupre štapovima.

„Stanite, ispričati će. Ne dosađujte“. Govoreći „Stanite.“, prilazio je sinu.

Utihnuli smo.

Tada smo za Osmana mislili da je najstariji u selu.

Okružili smo ga.

Popio je mlijeko koje smo mu dali.

Dječak Osman je izgledao kao pravi starac na svjetlosti koja mu je iscertavala kosti na licu.

„Pobjegao sam.“, reče. „Nisam mogao izdržati. Hrana, koju smo dogovorili između sebe zajedno sa novcem, nije bila jestiva. Oni se samo igraju sa dnevnicama onih koji to mogu priuštiti. Morske spužve su prvih dana bile na većoj visini. Kako su se izvlačile, bilo ih je manje. Slonove uši se pojavljuju kada zaronimo u dubinu od skoro 60 metara. Dogovor nam je poput zatvora. Ruke su nam bile svezane. Recimo da sam sa Grita pobjegao teška srca. Čim nisi prešao na naše more, odmah te vraćaju nazad. Govore da će nam dati pare kada završimo posao. Sinoć sam stigao do Rodosa. A odatle sam prešao do Sombekija. Prije sedmicu dana trojici su Grka pluća otkazala prilikom ronjenja.“



„Njihovim porodicama su poslali tri kuruša. Siromašni grčki ronionci izvlače i jedu srebrne ribice. Sa cijelim oklopima. Ne možemo ih koristiti čak ni kao mamce za ribu. I da sakupiš 100 komada, daju ti dva tri zalogaja. Insekt, na koga ti neće krenuti voda na usta. I mi smo jeli. Posljednjih dana nisam imao snage da idem na more. Prstima sam nasumično dodirivao spužve. Izvuci ih, ako ih možeš izvuci. Prepao sam se. Jedan od grčkih ronilaca još uvijek nije umro kada su se ukrcali čamcem...“

Nikako nisam prihvatila da će se grčki nemusliman biti stranac na vlastitoj zemlji, draga moja. Kao da ni mi nismo bili.

„Koliko već dana jedem, a još se nisam zasitio.“, reče Osman.

Njegov otac, koji se oslonio na štapove, gledao je u sina i pravio se budalom.

Kada je njegova majka krenula prema njihovoj kući, Zelha reče: „Stani tetka. Sinoć nisam mogla spavati, pa sam na peć ostavila jučerašnju hranu. Idem da je začas donesem sa toplog.“

Zelha je u gluha doba ustala i donijela času punu čorbe od leblebije. Dodali su i hljeb uz nju. Na cvrčavi sjaj petrolejske lampe, zvuk sove koji noć čini toplom i oglašavanje cvčaka koje smo slušali, Osman je pojeo svu hranu, dodavši na to žurbu i mljackanje pri gutanju.

Odjednom se ubacila majka mršavog Ibrahima. Njeni uzvici, koji pristaju kući umrlog su se pomiješali sa zvucima noći.

„Reci mi Osmane, za čije crne oči ću se žrtvovati. Ima li kakvih vijesti od moga sinčića Ibrahima?“

Ovakva Havvina vriska je bila malo i od običaja. Jer kada ga je Ibrahimov otac odveo, seljani su za njim govorili: „Majka i junak su priblijedili.“

A Ibrahimov otac Salih Čavuš se odmarao u drvenom šatoru kafane, koji je pripojen obali.

„Svi su dobro tetka Havva.“, odgovori Osman.

Da je Osman rekao barem nešta drugo, draga moja. Ne znam šta bi rekao, ostalo je nedorečeno to što je tako kratko rekao: „Svi su dobro.“



„Pošto su dobro, moj junače Osmane, zašto si ti pobjegao govoreći da je tvoj život u rukama neprijatelja? Zašto si ih ostavio tamo ako su dobro?“, reko.

„Tetka Durkadin“, reče Osman. Glas mu je prepukao. „Hajde.“ reko. Nakon što smo stigli u Rodos i odmorili se, onda smo došli u Sombeki, što znači da je bilo lakše. U Sombekiju ima papa Dimitri. Tamo je još poznatih Grka. Dovedi su nas na nepoznato mjesto. Tako sam se po noći Papa Dimitrijevim brodom sa spužvama otisnuo na ovu stranu. Tamo su maslinici dobri. Ali jedna strana ostrva je baš kao kod nas divlji maslinik. Ne znam jesam li ili nisam rekao da je to dan kada su se ta tri Grka našla u bezizlaznoj situaciji i umrla od kesonske bolesti, prije nego što su počeli vrdati. Moj brat Musa je govorio: „Grci su u besparici i ponizini su, zašto si iznenađen, moj hrabri nećaće?“ I naše more ovako pokosi čovjeka. Najprije ćemo uzeti svoj novac pa će nam se tada put otvoriti. Osim toga, moj put najprije prolazi kroz Bozburun. Trebam isplatiti preostali dug za čamac i vratiti se u svoje selo.,, reče. A Ibrahim me je ismijavao, govoreći: „Bira li se gdje će se umrijeti, je li, Zenker Osmane?“ Međutim ja sam tri dana i tri noći mislio da je smrt za čovjeka lakša u svom i na svom.

„Šta se desilo kada su umrli grčki roniodi, sine Osmane, pa si pobjegao tako bez razmišljanja? A zašto je moj sin Musa zanemario sve što se desilo?“ , dodala sam.

„Bilo je isto kao i ovdje, tetka Durkadin. Majka jednog među njima bila je iz obližnjeg sela. Došla je trčeci. Njegovog oca je poslala da nađe popa. Kada je došao crni pop, žena je zavikala i bližnji su se prvo prepali i suzdržavali, a onda su se sageli i čvrsto držali ženu. Pop je tamo stajao. Molio se, kao da govori u sebi. Iako njegov otac ne govori grčki, pomisliš kako je naš amidža Huseyin sređen i na mjestu. Dok su podizali mrtvo tijelo tamošnjeg ronioda, Musa je pomogao da podignu tabut. Druga dvojica mrtvih su iz daleka, poslali su ih brodom. Strpali su ih na donji sprat broda. Stavili su čovjeka pored njega, kako bi izvještaj doktora i policijski izvještaj odnijeli sa mrtvacem.“



Niko više ništa nije pitao.

Prema Balikaširanu dan je polako postajao plav i nadzirao se. Moj muž se nešto došaptavao sa Osmanovim ocem.

Majka mršavog Ibrahima je bijelom maramom brisala oči.

Seoska djeca su ustala čim su začula buku ljudi koji se razilaze i stoje. Neka su u ruci jela somun, a neka su plakala.

Čim je moj muž rekao: „Kreni, Durkadin.“, ja sam bez opiranja krenula kući .

„Dočekali smo jutro“, reče. „Bolje je kad bismo stigli u baštu sa bademima.

„Teško mi je čovječe.“, rekoh. „Ti idi, pusti mene. Ovog jutra nemam snage da išta radim.“

Ustvari tog jutra sam upoznala i spoznala kako se ukazuje bol u mojoj duši i kako mala zmija postale zelena. Kao da se otvaraju rane u mom mesu.

Stigla sam kući.

Dok je moj Musa bio u mornarici, gledala sam mu u sliku njegovog sramežljivog bijelog lica.

Lijepo sam se oprala i uzela abdest.

Dok je hladna voda tekla, sjetila sam se bajramske vode koju sam davno poljevala po sebi kad sam bila mlada.

Na oči su mi potekle suze, mila moja. Znaj da i slijepo oko kod čovjeka plače.

Na pod sam prostrla čistu prostirku.

Uzela sam Kur'an sa zida.

Počela sam prstima prelaziti preko pisma.

Nisam znala niti staro, niti novo pismo.

Vrhovima prstiju sam sa poštovanjem i ne propuštajući prelazila preko svake zabilješke i linije knjige, koju je Allah poslao muslimanima.

Musu i ostalu djecu sam u sebi ispratila žive. Razmišljala sam o sebi, majci, ocu, za koje nisam znala da su umrli i umrlim seljanima, čija su se imena davala našoj novorođenčadi. U sebi sam zamijenila naša sredstva za život sa dubina mora na našoj zemlji punoj mora, sunca i kiše.



Sanjala sam o krupnim ribama i crvenim diskusima, koji plivaju u dubinama plodnih njiva. Sve njih sam spomenula sa Allahovim uzvišenim imenima. Shvatila sam da ne osjećam bijes i krivicu prema suncu, koje mi je oduzelo oko i prema moru, koje je napatilo većinu naših muškaraca. I o tome sam otvoreno razgovarala sa Allahom.

U svojoj mladosti sam gledala u veliko Mediteransko more koje je osvjetljavao prohladni zalazak sunca i osjećala sam kako i moje srce u potpunosti ispunjeno.

Molila sam se Bogu onako kako sam znala, bez propuštanja prelazeći svako slovo i prstima koji su se osušili i nabrekli od opterećivanja i podsticanja snage i zatražila sam da se vrati Musa i ostali junaci. Svojim željama sam dodala i to da svi umrli budu spokojni u zemlji.

Dok se posljednji list mijenjao, pogledom sam prelazila lijevo i desno da vidim ima li koga oko mene. Glasom, koji sam mogla pustiti, zavikala sam: „Nemoj stajati, Musa je tamo. Štiti ga od nepoznatog u moru i od čovjeka koji nije čovjek. O uzvišeni Bože čovječanstva, počuj me!“ „Ja sam čovjek koji tolike godine nisam nikoga nije učinio jetimom, uzimajući mu zalogaj iz usta.“, rekoh. Svaki jetim i bijeda tu i tamo trebaju imati jaka sredstva za preživljavanje. Pa ti si Bog, je li svako živo biće blagodat koji mu daješ uzima po cijenu života!“



Zašutila sam.

Pogledala sam vani kroz prozor.

Zatvorila sam Kur'an.

Poljubila sam ga i stavila na čelo.

Soba je postala šarena.

Pjev dvije golubice iz daljine je dolazio jedan za drugim.

Prošla su četiri dana i četiri noći.

Nisam se odupirala, krenula sam za poslom. To je bila njiva, to je bila ravnica i ja sam hodala i radila. Nije bilo potrebe za neprimjerenim ponašanjem. I Osman je dijete sa našeg sela. I nama je priličilo da se radujemo kada se on vratio. Nisam htjela da govore „Durkadin govori jedino sama sa sobom.“ Zajedno sa Musom, i sumnja mršavog Ibrahima je rasla u mome srcu i pravila sam se da ne poznajem pravila ponašanja...



Bio je sedmi dan.

Dok je učio ezan za jaciju namaz, jedan čamac je stigao na pristanište na kojem vi silazite.

Oni koji su sjedili u kafani su ustali na noge.

Čak i na jaciji, današnji dan koji se nije smračio, pretvorio se u pomiješanu bijelu.

Ko je sve bio na čamcu. Ljudi iz kafane su izašli da ga dočekaju.

Ja sam mijesila tijesto. Kada sam izašla da raspalim žar iz peći, vidjela sam ovo o čemu pričam.

Ugledala sam i tanki, dugi drveni sanduk koji je stajao na čamcu i još uvijek ne znam zašto mi se učinio nepoznat. Iznad glave i vrhova prstiju stavili su neke šarene stvari.

Gužva je rasla.

I ja sam sišla dolje.

Razmaknula sam masu ljudi koji su se nagomilali oko kafane. Šarene stvari iznad tabuta bile su ovdašnje planinsko cvijeće. Odakle su ga se dosjetili, zakačili su ga.

Ne pitaj nikoga ko ga je poslao i kada si to čuo jer ne znaju.

To je moć loših vijesti, mila moja. One su te čija se brzina ne može dobiti, niti spriječiti.

Ibrahimov otac je spustio ruke pored sebe, došao kod tabuta i stao. Raspoznavao je lica svih njih i ponovo ih prepoznavao. Ljudi iz čamca koji su stigli iz grada su šutili.

Cvijeće se osušilo i savilo prema tabutu. Čim je zapuhao povjetarac, ispod prekrivača se nadziralo crvenilo tek odrezanog borovog drveta.

Četvorica nama nepoznatih ljudi su tabut stavili na ramena. Zbog njegove težine prvo su se savili, a poslije uspravili na noge. Pažljivo su preskočili čamac.

Ljudi sa sela su se u cjelosti okupili.

Nikoga nismo mogli čuti.

Upravnik je hodao naprijed.

Upravitelj broda je sa pramca uzeo jedan zavežljaj i pružio ga upravniku. Približili su glave jedan drugom. Poslije su se razišli.

Upravnik je stajao ispred Saliha Čavuša. Zavežljaj je privukao Salihu Čavušu. Zavežljaj je pao na zemlju i čvor mu se razvezao.



Tabakera za duhan koja nalikuje na srebro je ispala na pučinu.

„Nemoj, Salih Čavuš“, reče upravnik.

Salih Čavuš se sageo i pokupio stvari sa zemlje. Lice mu je prebljedilo. Ibrahimova majka dojurila. Kako je tog dana zavikala „Moj ljepotan Ibrahim!“, čak i onaj ko je to čuo, nije vjerovao glasu.

I ja sam se približila.

„U tom tabutu su i Ibrahim i Musa“, rekoh.

Ne tako vičući, plačući i opirući se što je prikladno danu žalosti. Kao da sam bila spremna na sve to.

Krmelje sa moga desnog oka ili šta već sam očistila svojom maramom.

Protegla sam se do tabuta koji je bio na ramenima ljudi i naslonila svoj obraz.

U svom nosu sam osjetila takav miris, koji nisam osjetila tolike godine.

Truhlo i pokvareno meso, širi se teže čak i od hrpe trave. „Mi smo prihvatili svaku najbolesniju tugu. I najmučniji miris za nas je dar.“, rekoh.

U ovom brzo ugruvanom drvenom sanduku je bilo Ibrahimovo mlado tijelo koje je igralo zeybek iz Tavasa!... Ko zna koliko dana se ovo oslabljeno, rasparčano i nateklo tijelo prljalo iz ruke u ruku. Taj bolesni miris, koji je moje srce obavio mučnim povraćanjem i gušenjem koliko je crni oblak, bio je presječeni životni tumor mršavog Ibrahima, koji je više od svojih godina tužan i skrhan.

Neizdržljivost mirisa je na sve strane oslobađalo smrt ljepotana i zlo poteškoća koje je trpio. Neko vrijeme sam ostala razmišljajući tako naslonjena na tabut.

Salih Čavuš reče: „Nemoj Durkadin, unutra je samo Ibrahimovo mrtvo tijelo koje truhne, kažu da ga moramo što prije zakopati. Tijelo mu je danima putovalo.“

Nasmijala sam se. Nemoj misliti da je moj osmijeh neprirodan. Čemu plakati? Još na to raspalo mrtvo tijelo mladića od dvadeset dvije godine. „A moj Salih Čavuš.“, rekoh. „Ovdje su i Musa i Ibrahim. Znaj da je to tako.“

„Dosta je plakanja, komšinice Durkadin“, reče Salih Čavuš. Znači plač smo tako ohladili da su nam se usta smiješila, dok su nam se oči punile suzama.



Salih Čavuš me je uzeo za ruku i povukao u stranu.

Ne znam zašto su mu se oči nanovo osušile. I on je mislio da plače. Lice mu je bilo beživotno, a u očima mu nije bilo suza.

Proučila mu se salla.

Zakopali su Ibrahimovo tijelo.

Ljudi iz grada su odnijeli tabut kada se ispraznio.

Navečer im je upravitelj otvorio svoju kuću. I mi smo poslali piletine i slanutka. Ljudi nisu imali apetita.

Dok su Ibrahimovo tijelo spuštali u mezar, iz njegovih ćefina na zemlju je curila krv.

„Ta krv je i Musina krv.“, rekoh.

A onda su oni dodali „Nije, nije Durkadin.“

„To je i krv ronioca-Grka, koji je ispljunuo pluća i umro.“, rekoh.

„Nipošto.“, rekoše. „Nipošto, oni nisu bili muslimani.“

„Vi ne razumijete“, govorila sam i smijala se.

„Ne plači tetka Durkadin“ govorili su. „Svojim očima smo vidjeli da je u ćefine zamotana samo jedna osoba, a to je Ibrahim. Ni krv mu nije tekla.“

„Očigledno je zemlja željela krv“, rekoh. „Je li se rana moga Muse dobro iscijedila?“, rekoh. Je li mu se ohladilo mrtvo tijelo? Je li rana brige za svakim siromahom otvorena?“

Dugo su šutili i kasnije su otišli od mene.

Trećeg dana, Halil Čavuš je žutom Ibrahimu dao Ibrahimove pantalone, košulju i sve što je imao. Imao je šesnaest godina, mlad i krupan. Da mu čuješ glas, bol u srcu savija i jača kada prestane sa turkijom. Koliko kažeš da ima Ibrahima i Osmana u ovom selu?

Ime svakog umrlog je sjećanje onome ko ostaje. Čemu to da tražimo drugačije ime i slavu! Dobro poznajemo jedni druge, mila moja, dovoljno je jedno ime da ga dozivamo.

Već četiri mjeseca sam ovdje.

Od Muse su stigla dva pisma. Ronilac-Grk koji se zove Kosta mi ljubi ruke. Zajedno su napravili čorbu i jeli. U jednom pismu su pitali je li kod nas tabakera za duhan koju je Ibrahim kupio svome ocu Halilu Čavušu. Pisma više ne završavaju sa radošću kada su ih prvi put pisali.



„Ostalo je još dva mjeseca, još malo.“, govori. „Ne brini.“

Moj Musa, moja neznalice!

Znaš da se dva mjeseca ne mogu provesti na dnu mora. Kao da šeta po makadamu, na ravnom. Pokazala sam ti, više ne mogu kriti drugu stranu te slike. Jer je na slici sve potpuno. Osman, Kosta, Ibrahim, Musa. Sada su mi ta pisma nepotrebna. Imam jednu želju: Kažem kada bih mogla zapjevati tužbalicu snagom koja će probuditi um i srce čovjeka koji je bio čovjek prema mrtvim koji su izašli iz plavetnila mora prema gore, da dođem do mladih mrtvih tijela mladića, svjetlosti dana i zraka. Zar ne znam da je nemoguće! Srce je to, proći će.

U kuću nikako ne ulazim.

Moj muž je izgubio nadu, ne tjera me. Ponekad mi on pošalje hranu. A Zelha se u kući zabavila poslom iako nije naša mlada.

Ona govori: „Dosta je majko, Musa će se vratiti.“

„I da se vrati, ostali će otići. I njihova krv će se pomiješati sa Ibrahimovim ćefinima, kako to zaboravljaš, lijepa Zelha?“, govorim ja.

Smijem se. Neodređeno se smijem svojoj mladi, koja još uvijek nije rodila dijete.

„Ne plači, majčice.“, govori ona.

Rekla sam da ustvari ne plačem. Koliko znam, poprilično sam zaboravila da se smijem.

Razmišljam o svakom čovjeku koji dođe u moje selo. O engleskim i njemačkim nemuslimanima, o mladoj ženi sa svilenom maramom i njenom bradatim mužu koji mnogo vole i cijene kamenje, o učitelju i ljudima koji žive u gradu u kojem nikada nisam bila. Razmišljam o vilajetu koji je od nas jedan dan puta i ljudima sa one strane stijena, čije sam sjene vidjela do samog kraja. Ja kažem da sve što se desilo ima put, granicu i vezu sa njima. Moj bijes je samo za ljude. Ne mogu se ljutiti jer more i čudovišta u moru proljevaju krv. Bilo dan ili noć, meni su ova saznanja korisna za moj ostanak ovdje.

Imaju li more, sunce i ribe razum pa se svete ljudima.

Ustala si, je li to vrijeme, mila moja...

Kamenje se zagrijalo. Počeli su se širiti mirisi mirti. Zvukovi ljetnih insekata su se udaljavali.



Večer je.

Večeras je mjesečina. Neće se razdaniti dok ne dođete do Čibičaka. Vidjet ćete na mjestu na koje odete. To što vidite baš i ne liči na naš mjesec. Zagađuje buku ljudi.

Gledaj i poslušaj.

Povremeno ćeš čuti lepršavi cvrkut, to je slavuj. Kada padne mrak i selo zaspi, niko ne može znati ni prepoznati šta sam ja to čula i vidjela.

Misliš da more po noći potamni, ne, ne... Ribe i čudovišta iz dubina oslobađajući različita svjetla, sa talasima dodiruju obalu. A slavuji koji se kriju i cvrkuću zajedno počinju da jadikuju. Polumjesec prelazi preko njiva, starih kula i otoka sa one strane i milujući more sa srebrenim vrtlozima dolazi do mene i odbija se o moje ostarjele muške ruke i u udubljenjima beživotne oči. Upozorava malu zelenu zmiju koja ispod mojih koščatih grudi čeka omotana oko sebe. Misliš da je ta zmija loša, ali griješiš.

Govori mi: „Ne zaboravi.“

Govori mi: „Ne zaboravi krv.“, šireći svoj otrov se sve više oko moga drveta života koje zna šta je majčinstvo.

Naravno da zmija nema dobrote... Ona je loša jer puže, jer je otrovna, jer se ne može smijati i plakati. Sada je dobro to što je loša. Dobro je što svaku noć raste kako se ne bih navikla na ono što se radi.

Idi u zdravlju.

Vrijeme je. Očigledno je da si ti vrijedna mjesta koja ljudi poput nas zovu imenima za koja se nije čulo.

Ja?..

Pa rekla sam ti, stalno čekam.

Nema prezasićenosti.

Dok budem umirala, u cjelosti ću pronaći riječi koje ću izgovoriti.

Čak i ako ih moji ljudi ne mognu odmah iščupati, poslije mene će razmišljati.

Moje riječi će se svaki dan i svaki mjesec sve više objašnjavati i neće odgovarati.



Vidi, večeras ćemo saznati da velikodušnost u zahvalnom i halal<sup>60</sup> poslu nije sklonost koja uvijek i na svakom polju pristaje čovječanstvu.

Čamci koji idu u ribu kada jutarnja zvijezda ostane sama se vraćaju, plamteći peraja lijepih Pagar barjaktara veličine djeteta.

Opet ću se moliti za njih.

Kada se ukaže zora, glavoči izvlače svoje glave iz rupa i plivaju.

U to vrijeme ću nasloniti glavu na koljeno i malo ću odspavati.

U mom kratkom snu za koji se ne zna je li java ili san, ljudi iz moga sela, koji su svoje živote dali moru i tuđini će se naslikati i nasmijati će mi se. Kada se pojave, lica su im identična. Poput grana badema u proljeće. Pa znam da im se Musa još nije pridružio, šta s tim?

Da im vidiš osmijehe pomislio bi da nisu umrli.

Dozivat ću ih polako govoreći: „Nemojte se smijati.“

„Nemojte tako pristajati na vašu nepravednu smrt. Nemojte halaliti, ljudi moji, bezdušnima koji su vaše živote napravili sebi kao štitove.“

Dok sunce bude pržilo i postajalo svijetlo, bez da prođe njive, ja ću skloniti glavu sa koljena.

„Ako budu govorili: „Uopće ne spava.“, to je zbog toga.

Zar može da se ne spava?

Zar može da se ne jede?

Oni koji se tek rode će jednog dana govoriti o meni. Govoreći: „To je govorila nena Durkadin.“

Već sada podosta šute dok me slušaju. Vidi, kada dođu u kafanu, odmahnu svojim glavama i odlutaju tamo negdje.

Je li ti mjesto veoma daleko, mila moja?

Rekla si da su nam imena ista.

---

<sup>60</sup> dozvoljenom

Sumnjaš li da ću nas zamijeniti kada budem stalno govorila o nama u mjestu na koje ti ideš?...  
Čemu zalaganje za zasebna imena?

Zar nije dovoljno da kažeš da su ljudi poput nas?

1973

